

Lapset turvakodissa

**Turvakotipalveluissa lasten kanssa tehtävän työn
laatusuosituksset**

OHJAUS 13/2022

**Tanja Koivula
Jukka Mäkelä
Maria Svetloff
(toim.)**

Ohjaus 13/2022

Koivula Tanja, Mäkelä Jukka, Svetloff Maria (toim.)

Lapset turvakodissa

Turvakotipalveluissa lasten kanssa tehtävän työn laatusuositukset



**Terveyden ja
hyvinvoinnin laitos**

© Kirjoittajat ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

ISBN 978-952-343-922-1 (painettu)

ISSN 2341-8095 (painettu)

ISBN 978-952-343-921-4 (verkkajulkaisu)

ISSN 2323-4172 (verkkajulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-921-4>

PunaMusta Oy
Helsinki, 2022

Lukijalle

Vuonna 2015 tuli voimaan laki valtion varoista maksettavasta korvauksesta turvakotipalvelun tuottajalle (turvakotilaki). Lain tarkoituksena on turvata valtakunnallisesti laadukkaat ja kokonaisvaltaiset turvakotipalvelut henkilöille, joihin kohdistuu lähisuhdeväkivaltaa tai sen uhkaa. Lain voimaan tulosta lähtien Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) on vastannut lähisuhdeväkivallan uhreille tarkoitettujen turvakotipalvelujen järjestämisestä, ohjauksesta, kehittämisestä ja koordinoinnista sekä toiminut valtionapuviranomaisena.

THL on julkaissut Turvakotipalvelujen kansalliset laatusuositukset vuonna 2019 (Ewalds, Karjalainen & Peltonen 2019). Siinä käsitellään kaikkea turvakotitoimintaa. Tämä julkaisu, Lapset turvakodissa -laatusuositus, puolestaan keskittyy turvakotien alaikäisiin asiakkaisiin. Näiden laatusuositusten tavoitteena on osaltaan varmistaa turvakodeissa lasten kanssa tehtävän työn yhtenäisyys, laatu ja jatkuvuus. Suomalaisissa turvakodeissa on vuosittain asiakkaana noin 2 000–2 500 lasta; tämä lukumäärä on lähes puolet turvakotien kokonaisasiakasmäärästä. Tyypillisesti lapset ovat asiakkaina turvakodeissa toisen huoltajansa kanssa.

Lapset turvakodissa -laatusuositus on suunnattu ensisijaisesti turvakoti- ja lähisuhdeväkivaltatyötä tunteville ihmisille. Suosituksessa on kuitenkin pyritty käyttämään mahdollisimman selkeitä ja yleiskielisiä käsitteitä. Tässä suosituksessa lapsi-sanaa käytetään kaikista alle 18-vuotiaista. Halutessaan lukija voi tutustua tarkemmin väkivaltakäsitteiden määritelmiin THL:n vuonna 2020 julkaiseman Väkivaltakäsitteiden sanaston (Bildjuschkin ym. 2020) kautta.

Lasten kanssa tehtävä työskentely on iso osa turvakotityötä. Tätä turvakotien osa-aluetta kehitetään ja yhteensovitetään kansallisesti monin tavoin, esimerkiksi säännöllisissä THL:n järjestämissä koulutuksissa. Lapset turvakodissa -laatusuositus ei sisällä koulutuksellista sisältöä, vaan niiden tarkoitus on jäsentää laajemmin turvakotityön keskeisiä elementtejä, joilla lapsia huomioidaan ja autetaan.

Lapset turvakodissa -laatusuosituksen on laatinut THL:n kokoama työryhmä vuosina 2021–2022. Työryhmä koostui turvakodeissa työskentelevistä ammattilaisista (Kati Kaivorinne, Elina Liikanen, Karoliina Lokka, Tiina Nurmi, Maria Sandbäck, Maiju Ulvinen ja Marleena Wallén) sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen turvakodeista vastaavista henkilöistä (Tanja Koivula, Jukka Mäkelä, Suvi Nipuli, Joonas Peltonen ja Maria Svetloff). Lisäksi työryhmän työtä ovat tukeneet sosiaali- ja terveysministeriöstä Pirjo Lillsunde ja Marjo Malja, Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirastosta Annina Sadeoja ja Paula Mäkiharju sekä THL:n väkivallan vastaisen työn ja lastensuojelun asiantuntijat Taina Laajasalo, Jaana Tervo, Pia Eriksson ja Päivi Korhonen.

Tiivistelmä

Koivula Tanja, Mäkelä Jukka, Svetloff Maria (toim.). Lapset turvakodissa, Turvakotipalveluissa lasten kanssa tehtävän työn laatusuosituksset. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Ohjaus 13/2022. 35 sivua. Helsinki 2022. ISBN 978-952-343-922-1 (painettu); ISBN 978-952-343-921-4 (verkkojulkaisu)

Lapset turvakodissa -laatusuosituksen tavoitteena on, että lasten kanssa toimitaan turvakodeissa mahdollisimman laadukkaasti ja yhtenäisesti. Laatusuositus on yksi keino varmistaa turvakotilain mukaiset valtakunnallisesti laadukkaat ja kokonaisvaltaiset turvakotipalvelut. Suosituksia kirjoitettaessa on huomioitu vuoden 2019 Turvakotipalvelujen kansalliset laatusuosituksset sekä turvakotilaki. Muita keskeisesti vaikuttavia säädöksiä ovat YK:n lapsen oikeuksien sopimus, lastensuojelulaki sekä Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta.

Alun teoriaosassa käsitellään väkivallan vaikutusta lapseen ja hänen kehitykseensä, tuodaan esiin tutkittua tietoa lapsuuden ajan haitallisten kokemusten vaikutuksista sekä esitellään erilaisia vanhempiin, perheeseen ja lapseen liittyviä riskitekijöitä ja suojaavia tekijöitä. Turvakodeissa tehtävän työn perustana on turvallisuudesta huolehtiminen turvakotijakson aikana ja pyrkimys väkivallattomaan tulevaisuuteen turvakotijakson jälkeen.

Lapset turvakodissa -laatusuosituksen pääpaino on turvakodissa tapahtuvassa käytännön työssä ja työta-voissa. Lapsen kanssa työskentely tarkoittaa lapsen kohtaamista turvakodin arjen tilanteissa ja erillisissä tapaamisissa sekä hänen huomioimistaan kaikessa turvakodissa tehtävässä työssä. Turvakotijakson aikana lapsen arki pyritään järjestämään mahdollisimman normaaliksi. Verkosto- ja monialaisen yhteistyön avulla lapsi voi esimerkiksi käydä varhaiskasvatuksessa tai koulussa turvakotijakson aikana ja perheelle järjestyy tarkoituksenmukainen jatkotuki turvakotijakson jälkeen. Turvakotijakson aikana tuetaan lapsen läheisiä ihmissuh-teita lapsen etu ja turvallisuusnäkökulma huomioiden.

Avainsanat: lapsi, turvakoti, laatusuositus

Abstract

Koivula Tanja, Mäkelä Jukka, Svetloff Maria (eds.). *Lapset turvakodissa, Turvakotipalveluissa lasten kanssa tehtävän työn laatusuosituksset* [Children in Shelters for Victims of Domestic Violence, Quality recommendations for the work carried out with children in shelter services]. Finnish Institute for Health and Welfare (THL). Ohjaus 13/2022. 35 pages. Helsinki 2022. ISBN 978-952-343-922-1 (printed); ISBN 978-952-343-921-4 (online publication)

The objective of the quality recommendation Children in Shelters for Victims of Domestic Violence is to ensure that the best possible quality and consistency is achieved in the shelters' work with children. The quality recommendation is one way of ensuring high-quality and comprehensive shelter services nationally. The National Quality Recommendations for the Services of Shelters for Victims of Domestic Violence 2019 and the Act on Shelters for Victims of Domestic Violence have been taken into account when writing these recommendations. Other regulations with a key impact include the UN Convention on the Rights of the Child, the Child Welfare Act and the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention).

In the theory part at the beginning of this recommendation, we discuss the impact of violence on the child and the child's development, bring up researched information on the influence of harmful experiences during childhood and introduce different risk factors and protective factors related to the parents, the family and the child. Looking after safety during the shelter period and aiming at a future free of violence after the shelter period form the basis of the work carried out in the shelters.

The main emphasis of the Children in Shelters for Victims of Domestic Violence quality recommendation is on the practical work and work practices of the shelters. Working with the child means encountering the child in everyday situations in the shelter and in separate meetings and paying attention to the child in all work carried out in the shelter. During the shelter period, efforts are made to organise the child's everyday life in a manner that is as normal as possible. With the help of networks and multidisciplinary work, the child may be able to, for example, attend early childhood education and care or go to school during the shelter period, and appropriate further support can be organised for the family after the shelter period. During the shelter period, the child's close relationships are supported, taking into account the best interests of the child and the safety aspect.

Keywords: child, shelter for victims of domestic violence, quality recommendation

Sisällys

Lukijalle	3
Tiivistelmä.....	4
Abstract	5
Laatusuosituksen tausta ja tarkoitus	9
Lähisuhdeväkivalta ja lapset	11
Lapsen oikeus erityiseen suojeluun	11
Lapset ja väkivallan tunnekuorma	11
Seurausten ymmärtäminen uhan ja puutteen kautta	12
Lapsuuden ajan haitalliset kokemukset ja niiltä suojaavat tekijät.....	14
Lapsen kohdistuvan väkivallan riskitekijät ja riskinarviointi	16
Perheeseen ja vanhempaan liittyvät riskitekijät	16
Lapsen liittyvät riskitekijät.....	16
Lapsen kohdistuvat riskitekijät turvakotijaksolla.....	17
Lapsen riski- ja turvanäkökulman kartoittaminen.....	17
Lapsen turvasuunnitelma	18
Lapsen turvallisen arjen edellytykset turvakodissa	20
Turvakodin tilat.....	20
Turvakodissa lapsessa esiin nousevat tunteet	20
Lapsen erilaiset roolit perheessä	21
Lapsen käytöksen haasteet turvakotijaksolla	21
Lapsen arjen järjestyminen turvakodissa	22
Lapsen toinen huoltaja ja turvakotipalvelut	22
Lapsen asiakasprosessi turvakodissa.....	24
Vireilletulo	24
Aloitus.....	25
Työskentelyvaihe	25
Lopetusvaihe	25
Työskentelyn moninaisuus	26
Lapsen yksilötyöskentelyn eteneminen	26
Yhteisöllisyys, vertaistuki ja ryhmätoiminta	26
Lapsen huoltajan kanssa työskentely turvakodissa	27
Monialainen yhteistyö.....	27
Asiakastyön dokumentointi turvakotipalveluissa.....	28
Lapsen asiakastietojen dokumentointi	28
Lapsen asiakastietojen säilytys ja luovuttaminen	28
Lakisääteisten ilmoitusten tekeminen ja erityistilanteet.....	30
Lastensuojeluilmoitus	30
Lapsen kohdistuneesta rikosepäilystä ilmoitus poliisille	30
Yhteydenotto sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi.....	31
Ennakollinen lastensuojeluilmoitus	31
Lapsen tuleminen yksin turvakotiin	31

Lähteet.....	33
Liitteet	34
LIITE 1 Huomioitavia asioita lapsen kanssa työskentelyssä.....	34
LIITE 2 Lasten ja nuorten tulokeskustelu	35
LIITE 3 Turvakodista tehtäviä ilmoituksia.....	36

Laatusuosituksen tausta ja tarkoitus

Lapset turvakodissa -laatusuositus on yksi keinoista varmistaa turvakotilain mukaiset valtakunnallisesti laadukkaat ja kokonaisvaltaiset turvakotipalvelut. Julkaisu täydentää Turvakotipalvelujen kansallisia laatusuosituksia (Ewalds, Karjalainen & Peltonen 2019) keskittymällä yksinomaan alaikäisten turvakotiasiakkaiden näkökulmaan. Syynä laatusuositusten kirjoittamiseen ovat lasten suuri osuus turvakotien asiakkaiden kokonaismäärästä sekä Suomea velvoittavat kansalliset ja kansainväliset säädökset muun muassa lasten tasa-arvoisesta kohtelusta, lapsen edun ensisijaisuudesta sekä lapsen suojelemisesta kaltoinkohtelulta. Laatusuositukset vastaavat turvakotilaissa THL:lle määriteltyihin kehittämis-, ohjaus- sekä yhteensovittamistehtäviin.

Turvakotipalvelujen laatusuositukset lasten kanssa tehtävään työhön ohjaa palveluiden tuottamista, kehittämistä ja uuden toiminnan suunnittelua. Laatusuositukset on tarkoitettu tueksi turvakotipalvelujen tuottajille, sekä nykyisille, joilla on useiden vuosien tai vuosikymmenien kokemus, että tuleville. Laatusuosituksen tarkoitus on varmistaa työn laatu ja puitteet sekä ohjata ja yhteensovittaa toimintaa kansallisesti kohti entistä yhtenäisempiä turvakotipalveluita. Suositukset tekevät laajemmin läpinäkyväksi ne toimintatavat ja perusperiaatteet, jotka ohjaavat ja määrittelevät turvakodeissa lasten kanssa tehtävää työtä. Tämän laatusuosituksen laadinnassa on huomioitu yhteneväisyys Lastensuojelun laatusuosituksen (2019) lastensuojelutyötä ohjaavien periaatteiden kanssa.

Turvakotipalvelujen kansallisissa laatusuosituksissa laadun käsitettä esitellään eri ulottuvuuksien ja toimijoiden mukaan. Alla olevaan taulukkoon (taulukko 1) on koottu tässä suosituksessa esiin nousseet laadun ulottuvuudet ja toimijat.

Taulukko 1. Turvakodeissa lasten kanssa tehtävän työn laatusuosituksissa käytetty laadun käsite eri ulottuvuuksien ja toimijoiden mukaan (mukailtuna Holma 2009)

Ulottuvuus, näkökulma	Prosessi	Rakenne	Tulos
Lapsiasiakas	Ystävällinen ja arvostava kohtaaminen, riittävä tiedon ja avun saanti, osallisuus, ohjaus tarpeellisiin palveluihin	Palvelun saavutettavuus ja soveltuvuus, osaava henkilöstö, turvalliset ja toimivat tilat	Tyytyväisyys palveluun, elämäntilanteen koheneminen, lapsi kokee tulleen kohdatuksi ja kuulukuksi
Aikuisasiakas (turvakodissa oleva huoltaja)	Ystävällinen ja arvostava kohtaaminen, riittävä tiedon ja avun saanti, osallisuus, ohjaus tarpeellisiin palveluihin	Palvelun saavutettavuus, osaava henkilöstö, turvalliset ja toimivat tilat	Tyytyväisyys palveluun, elämäntilanteen koheneminen, vanhempi kokee saaneensa tukea ja keinoja väkivallattomaan vanhemmuuteen
Perheasiakas (turvakodissa oleva huoltaja ja hänen lapsensa)	Ystävällinen ja arvostava kohtaaminen, riittävä tiedon ja avun saanti, osallisuus, ohjaus tarpeellisiin palveluihin	Palvelun saavutettavuus ja soveltuvuus, osaava henkilöstö, turvalliset ja toimivat tilat ja yhteydet	Perheen eri jäsenet ovat tyytyväisiä palveluun tai palvelun toimintaan, joka on perusteltua
Työntekijä	Määritelty perustettava, selkeät toimintatavat ja toimiva yhteistyö	Lain määrittämä ammatillinen pätevyys, osamista lasten, vanhempien ja perheen kanssa tehtävästä työstä, riittävät tilat, välineet ja henkilöstöresurssit työn tekemiseen	Asiakkaan tilanteen selkiytyminen, asiakkaan kanssa asetettujen tavoitteiden saavuttaminen
Palveluntuottaja	Palvelukeijun toimivuus, säädösten, laatusuositusten ja ohjeiden noudattaminen	Taloudellisten, toiminnallisten ja henkilöstöresurssien varmistaminen	Voimavarojen mielessä käyttö sekä kustannus-hyötysuhde

Lähisuhdeväkivalta ja lapset

”Minkäänlainen lapsiin kohdistuva väkivalta ei ole oikeutettua ja kaikenlainen lapsiin kohdistuva väkivalta on ehkäistävissä.” YK:n Lapsen oikeuksien komitea

YK:n lapsen oikeuksien sopimus astui Suomessa voimaan vuonna 1991. Siinä korostetaan, että jokaisella lapsella on oikeus turvalliseen lapsuuteen. Tämä on yksi keskeisimmistä lapsen oikeuksista. Sen toteutuminen vaikuttaa keskeisesti sekä yksittäisten lasten että koko yhteiskunnan hyvinvointiin ja kehitykseen. Turvakodit ovat väkivallan ehkäisyn eturintamassa, auttamassa katkaisemaan kierrettä ei vain välittömästi vaan myös ylisukupolvisesti. Tässä luvussa käsitellään väkivallan vaikutusta lapseen ja lapsen kautta turvakotien työntekijöihin, jotka hänet kohtaavat.

Lapsen oikeus erityiseen suojeluun

Lapset – varsinkin alle nuoruusikäiset – kohtaavat väkivaltaa tavallisimmin kotona, ja tavallisimmin väkivaltaa käyttää heidän vanhempansa tai huoltajansa. Vanhemmat perustelevat väkivaltaa usein kasvatustarkoituksella (ns. kuritusväkivalta). Suuri osa tästä väkivallasta on aikuisen mielestä lievää, mutta kaikki väkivalta ja sillä uhkaaminen järkyttävät lapsen perusturvallisuutta. Osa lapsiin kohdistuvasta väkivallasta on vakavaa, ja myös se on yleensä alkanut lievänä ja myös sitä on perusteltu kasvatuksellisella tarpeella saada lapsi tottelemaan. Itse asiassa vakavan lapseen kohdistuvan väkivallan tärkein riskitekijä on aiempi, lievä väkivalta. Jo vuonna 1983 Suomi kielsi, maailman toisena maana, myös kotona kasvatustarkoituksessa käytettävän väkivallan. Silti vielä viisi vuotta sitten tehdyn selvityksen (Hyvärinen 2017) mukaan vajaa kolmannes suomalaisista piti tukistamista tai luunapin antamista hyväksyttävänä kasvatustarkoituksena.

Lapsiin kohdistettu väkivalta on onneksi vähentynyt merkittävästi vuodesta 1983. Lastensuojelun keskusliiton selvityksissä Piiskasta jäähyenkkiin (Hyvärinen 2017) ja Kovemmin käsin (2021) kuitenkin yli kolmannes suomalaisvanhemmista kertoi käyttäneensä jotakin väkivallan muotoa lastaan kohtaan. Tämä on selvästi enemmän kuin määrät, joista lapset kertovat esimerkiksi Kouluterveyskyselyssä (2021). Tämä muistuttaa siitä sisäisestä ristiriidasta, joka lapsilla liittyy vanhempiensa väkivaltaisista teoista kertomiseen. Lapset ovat vanhemmistaan syvästi riippuvaisia ja vanhempiensa aina kiintyneitä. Vanhemman vihapäissään lapseen kohdistama lyönti voi kääntyä lapsen mielessä osoitukseksi siitä, että lapsi on itse paha ja arvoton ja ansainnut tulla satutetuksi. Vain pieni osa väkivallasta tulee viranomaisten tietoon. Velvollisuus ilmoittaa lapseen kohdistuvasta pahoinpitelystä laajeni vuonna 2014, ja sen jälkeen poliisin tietoon on tullut enemmän lapsiin kohdistuneita lähisuhdeväkivallan tilanteita. Vuonna 2021 näitä oli 2 400. Viime vuosina keskimäärin sata lasta on ollut vuosittain väkivallan vuoksi sairaalahoidossa ja keskimäärin 6–7 lasta on kuollut. (Tilastokeskus 2022, Korpilahti ym. 2019.)

Henkisen väkivallan on arvioitu olevan lapselle vähintään yhtä vahingollista kuin fyysisen. Henkisen väkivallan yleisyyttä ja vakavuutta on vielä vaikeampi arvioida kuin fyysisen, eikä sitä juuri koskaan tutkita viranomaisvoimin. Vuonna 2017 Piiskasta jäähyenkkiin -kyselyssä 15 prosenttia vanhemmista kertoi uhanneensa kasvatustarkoituksessa lasta väkivallalla, ja määrä on kasvanut viisi vuotta aiemmasta tutkimuksesta (Hyvärinen 2017). Tämä luku vastaa suurin piirtein neljäsluokkalaisten Kouluterveyskyselyssä ilmoittamaa henkistä väkivaltaa, mutta yläkouluikäiset ja sitä vanhemmat lapset ovat kuvanneet selvästi suurempia määriä. Yhdeksäsluokkalaisista neljännes kertoo, että heitä on kotona uhkailtu, nimitelty tai vähätelty. Samojen kyselyiden mukaan vanhempien väliselle väkivallalle on altistunut 10–20 prosenttia lapsista. Perheen aikuisten välinen väkivalta on aina myös henkistä väkivaltaa lasta kohtaan. (Kouluterveyskysely 2021.)

Lapset ja väkivallan tunnekuorma

Väkivallasta puhuttaessa on pyrittävä ymmärtämään aggression tehtävät ja vaikutukset. Väkivallan ymmärtäminen ei johda sen hyväksymiseen eikä myöskään tuomitsemiseen vaan parhaassa tapauksessa hoitavaan kohtaamiseen. Väkivalta on – erityisesti lapselle – vaikeimmin käsiteltäviä ja mielletäviä kokemuksia.

Väkivaltaa kohdanneen ihmisen kärsimyksen myötätuntoinen ymmärtäminen on välttämätön lähtökohta, jotta väkivalta perheessä ja yhteiskunnassa vähenisi.

Väkivaltaan turvautuminen tapahtuu jatkumolla, jossa ihminen on pulassa vaikeiden tunteiden kanssa. Kun aikuinen menettää tunteidensa hallinnan, lapsi joutuu alttiiksi itselleen liiallisen jäsentymättömän tunnekuorman kanssa. Näin käy, jos lapsi näkee, kuulee tai muuten aistii muiden perheenjäsenten väkivaltaista riitelyä tai tappelua. Yhtä lailla näin käy, jos joku suuntaa väkivallan suoraan häneen. Suuren tunnekuorman normaali käsittely on jakaa se kiintymyksen kohteen kanssa, sulattaa sen ylimääräinen energia yhteisen läpikäynnin kautta. Jollei näin pääse tapahtumaan, lapsi jää käsittelemättömän ja liian suuren kuorman kanssa yksin. Lapsen kuva siitä, mikä on hyvää yhteistä olemista ja mikä ei ole, vääristyy.

Lapsella on synnynnäinen kyky erotella vuorovaikutuksen hyvää ja pahaa: toisen auttaminen on hyvä ja toisen haittaaminen paha. Väkivallan toistuessa lapsi pahimmillaan menettää synnynnäistä osaamistaan erotella vuorovaikutuksen hyvää ja pahaa. Seuratessaan väkivaltaisia perhetilanteita lapselle voi muodostua käsitys, että vahvin ja pelottavin on oikeassa. Häneltä voi hämärtyä käsitys siitä, mikä on väkivaltaa. Se, että hänestä tuntuu pahalta, saattaa lapsen mielessä merkitä, että hän itse on paha. Tätä itsensä pahaksi kokemista lapsen on vaikea ohittaa, kun hänelle toistuvasti aiheutetaan pahalta tuntuvia ja selittämättömän voimakkaita tunteita.

Lapsi joutuu miettimään, mille pelisäännöille maailma oikein perustuu. Yhteiselämän pelisääntöjä täytyy kasvun myötä täsmentää ja laajentaa jatkuvasti. On saatava oppia harmaan monet sävyt, jotka ovat synnynnäisen hyvän ja pahan, miellyttävän ja epämiellyttävän välimaastossa. On saatava oppia, miten toimia, kun omatkin vaikeat tunteet kuohuvat. Miten toimia, kun suututtaa ja tekisi mieli antaa tunteitten vyöryä, vaikka korottaa ääntään tai paiskata ovi kiinni? Vanhempi, joka suuttuu, korottaa ääntään tai käyttäytyy muuten uhkaavasti, voi tyyntyyttyään auttaa lastaan esimerkiksi kertomalla, että kaikille käy välillä niin ja että suutumisen ja vihaisena oleminen on tietyissä tilanteissa ihan oikein. Tällöin vanhempi myös auttaa lasta ymmärtämään, miten voi auttaa toista, jolla on paha olo.

Väkivallan kokemus murtaa lapsen käsitystä tavallisen elämän jatkuvuudesta ja turvallisuudesta ja saattaa hänet varautumaan vaaraan silloinkin, kun vaara ei ole ilmeinen. Tästä syystä lapsille voi ikään katsomatta tulla stressioireita, kuten ylivireyttä, välttelykäyttäytymistä, unihäiriöitä ja syömisvaikeuksia. Tällaisia oireita voi olla tilapäisesti monista syistä perheen erilaisissa kriiseissä ilman, että kyse on lapsen kohtaamasta väkivallasta. Kun aikuinen auttaa lasta ymmärtämään tapahtumia ja säilyttää lasta suojelevan asenteen omissa kriiseissään, lapsen on mahdollista toipua stressioireista ja niveltää kokemuksensa osaksi kasvuaan ja kehitystään. Väkivaltaa kokeneet lapset tarvitsisivat vanhemmiltaan tai muilta luotetuilta aikuisilta apua vaikeasti käsiteltävien kokemustensa sulattamiseen. Jos he eivät sitä saa, he jäävät kokemuksensa kanssa yksin. Tällöin heidän ei ole mahdollista käsittää ja käsitellä kokemustaan kehityksensä rakennusaineena.

Jos lapsen elämässä kulkee mukana hänelle jatkuvasti käsittelemätön väkivallan kokemus, hän ei voi kuin yrittää ikätasoisilla keinoilla tulla sen kanssa toimeen. Nämä keinot ovat lapsen yritystä selvittää ylivoimaisesta tehtävästä ja sellaisina ymmärrettäviä. Ne ovat lapsen kannalta kipeän kokemuksen välttely-yrityksiä. Kun niiden taustaa ei tiedetä, ne koetaan usein ympäristöä häiritsevinä. Vauvojen ja pikkulasten tyypilliset oireet ovat levottomuus ja yliarthyvyys, varhaiskasvatusikäisillä korostuvat usein tunnesäätelyn ja käyttäytymisen vaikeudet, kouluikäisillä sosiaaliset ja oppimisen vaikeudet ja nuoruusikäisillä aggressiivisuus sekä itseä vaarantava tai vahingoittava käytös kuten päihdeongelmat. Toisten lasten ja aikuisten on usein vaikea tuntea myötätuntoa lasta kohtaan, sillä vain ilmioireilu näkyy päälle, ei sen pohjalla oleva piilevä haavoittuneisuus.

Väkivalta voi haavoittaa lasta näkyvästi tai piilevästi. Näkyvä haavoittuminen voi pahimmillaan merkitä lapsen, etenkin hyvin pienen lapsen, vammautumista tai kuolemaa. Piilevä haavoittuminen on paljon yleisempää ja vaikuttaa hyvin laaja-alaisesti lapsen kehitykseen.

Seurausten ymmärtäminen uhan ja puutteen kautta

Lasten altistumista väkivallalle voi hahmottaa uhan ja puutteen käsitteiden kautta. *Uhka* on sisäinen havainto siitä, että voi vahingoittua ruumiillisesti. Väkivallan määritelmään kuuluu uhan käyttäminen keinona pakottaa toinen käyttäytymään väkivaltaan turvautuvan ihmisen toivomalla tavalla. Uhka herättää pelkoa tai ahdistusta, joka on ennakoivaa pelkoa. Pelko saa suojautumaan, mikä kapeuttaa toimimisen mahdollisuuksia.

Pelko käynnistää nopean voimakkaan stressireaktion, jossa elimistö valmistautuu käyttämään energiaa taistelemiseen tai pakenemiseen.

Puute on sitä, että lapsi jää vaille niitä oleellisia tekijöitä, jotka tukisivat hänen kasvuaan ja kehitystään. Näitä ovat ensinnäkin ilmeiset tarpeet, kuten ravinto, lämpö, uni sekä hoidetuksi tuleminen sairaana, mutta lisäksi lapsi tarvitsee apua älyllisen, tunne-elämän ja sosiaalisen elämän kehittymiseen. Lapsi tarvitsee leikkiä ja liikuntaa yhtä paljon kuin oppimisen kannalta tärkeää lukemista ja askartelua. Hän tarvitsee ”kanssantuntijaa”, joka auttaa häntä käsittelemään tunteidensa kirjoja. Hän tarvitsee ihmistä, joka pitää hänestä ja saa hänet tuntemaan itsensä tärkeäksi ja rakastetuksi. Näistä tekijöistä vaille jättäminen on henkistä laiminlyöntiä.

Laiminlyövä vanhempi jättää lapsen vaille hänen kehityksensä kannalta tärkeintä voimavaraa, kiintymyksen kohdetta, joka on lapseen sitoutunut ja joka riittävän luotettavasti auttaa lasta tämän tarvittaessa apua: rauhoittaa hädässä ja surussa, jakaa ilon ja onnen, kun elämä hymyilee. Ilman riittävän luotettavaa kiintymyksen kohdetta lapsen kehitys vaarantuu merkittävästi.

Pahinta lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin kannalta on, jos hän joutuu pelkäämään sitä henkilöä, jolta pitäisi voida hakea suojaa tai turvaa. Tällöin lapsi kokee samanaikaisesti uhkaa ja puutetta ja on sisäisessä pelon ja kiintymystarpeen ristiriidassa. Tämän seurauksena lapsen henkinen kehitys voi pirstoutua: puhutaan dissosiaatiosta, jossa ihmisen kokemukset itsestään erilaisissa tilanteissa jäävät erillisiksi, toistensa kanssa huonosti yhteydessä oleviksi saarekkeiksi. Kun se aikuinen, jonka tulisi antaa lapselle omanarvontunto suojelemalla häntä pahalta, aiheuttaa puutetta ja uhkaa, lapsen omanarvontunto kärsii. Samalla lapsen mahdollisuudet vaikuttaa omaan tilanteeseensa kapeutuvat. Nämä yhdessä selittävät suuren osan niistä haitallisista vaikutuksista, joita väkivallalla on lapsen ja nuoren kehitykseen.

Samanaikaista uhan ja puutteen kokemusta voi kutsua uhan umpikujaksi. Uhan umpikuja auttaa ymmärtämään väkivallan kokemisen monet seuraukset, joita ovat esimerkiksi lapsen masennus, ahdistus, aggressiivisuus sekä sosiaaliset ja oppimisen vaikeudet. Masennus seuraa kokemuksesta, että maailma ei ole hyvä paikka, että ei voi vaikuttaa omaan olemiseensa, että itse on arvoton ja että itseä saa satuttaa. Ahdistuneisuus liittyy kokemukseen, että elämä on vaaroja täynnä, että maailma on arvaamaton ja paha, että turvalliseltakin tuntuva tilanne voi olla vaarallinen ja että turvallisena pidetty ihminen voikin pettää luottamuksen koska vain.

Lapselle itselleen kehittyvä aggressiivisuus on luonnollista, kun elää koko ajan ylivireässä tilassa, jossa äkilliset säikähdykset voivat yllättää koska vain. Aggressiivisuus voi olla lapselle myös opittu keino ratkaista tilanne, jossa toinen ei toimi toivotulla tavalla. Sosiaaliset vaikeudet kehittyvät, jos lapsi ei koe omaa oloaan lähtökohtaisesti turvallisiksi: hänellä ei ole varaa heittäytyä leikkitalanteisiin, joihin sisältyy yllätyksiä ja joiden kulkua ei voi ennakoita ja hallita, turvattomuuden tunteen lisääntymättä liiaksi. Oppimisvaikeudet ovat ymmärrettäviä, kun ajatellaan, millaista on joutua sisäisen turvattomuuden takia suuntaamaan huomionsa turvassa pysymiseen. Tällöin uuden oppimiselle ei jää mielessä avointa tilaa.

Turvakodeissa tehdään lapsen oikeuksien sopimuksen mukaista väkivallan ja sen vaikutusten ehkäisytyötä ja työskennellään kriisissä olevan vanhemmuuden kanssa, jolloin muutoksen mahdollisuus on suuri. Turvakodissa lapsi saattaa myös ensi kertaa tavata aikuisen, joka pystyy kohtaamaan hänet kaikkine kokemuksineen myötätuntoisesti. Lapsi voi kohdata aikuisen, joka ymmärtää aggressiota ja väkivallan vaikutuksia ja pystyy siten palauttamaan lapselle omanarvontuntoa. Parhaimmillaan turvakodissa voidaan lyhyen ajan sisällä myös vahvistaa vanhemman ymmärrystä väkivallan vaikutuksista lapseen ja hänen kykyään myönteiseen, lasta tukevaan vanhemmuuteen. Samalla voidaan tehdä havaintoja, joiden avulla muut tahot voivat tarvittaessa suojata lasta ja hänen etuaan, mikäli lapsi altistuisi kodissaan yhä edelleen väkivallalle.

Lapsuuden ajan haitalliset kokemukset ja niiltä suojaavat tekijät

Väkivallan kokemisen pitkäaikaisista vaikutuksista on ollut vaikea saada konkreettista näyttöä. 1990-luvulla Yhdysvalloissa aloitetun ACE-tutkimuksen avulla on kuitenkin pystytty osoittamaan, että väkivaltakokemukset vaikuttavat vuosikymmenien ajan. Tutkimuksessa selvitettiin lapsuusaikaisten kokemusten vaikutusta aikuisten terveyteen, ja aineistoa kerättiin yli 10 000 ihmiseltä.

ACE tulee sanoista *adverse childhood experiences* eli lapsuudenaikaiset haitalliset kokemukset. Haitalliset kokemukset jaetaan karkeasti kolmeen luokkaan: lapseen kohdistuva väkivalta (fyysinen, henkinen, seksuaalinen), lapsen laiminlyönti (fyysinen, henkinen) sekä perheen monimuotoiset ongelmat (esim. vanhempien ero, perheväkivalta, päihteiden käyttö, mielenterveyden ongelmat, vankeustuomio) (Felitti ym. 1998). Suuri osa kysytyistä lapsuudenaikaisista kokemuksista on suoraan lapseen kohdistuvaa väkivaltaa (väkivalta ja laiminlyönti). Koska tutkimuksessa huomioitiin myös perheen monimuotoiset ongelmat, kaikkia tutkimushavaintoja ei voida pitää suoraan väkivallan vaikutuksina. Toisaalta perheen ongelmatkin voivat olla lapselle henkisesti väkivaltaisista: kiintymyksen kohteen menettäminen eron kautta tai esimerkiksi vakavan masennuksen vuoksi voi olla henkistä laiminlyöntiä. ACE-tutkimuksessa tehtiin seuraavia tärkeitä havaintoja:

- Haitalliset kokemukset ovat yleisiä.
- Osalle väestöstä kertyy monentyyppisiä haitallisia kokemuksia, ja niiden määrällä näyttää olevan enemmän merkitystä kuin yksittäisellä haittatyyppillä.
- Yli neljän erityyppisen haitallisen kokemuksen kertymällä on selkeä yhteys myöhempiin, aikuisuudessa ilmeneviin terveyden, oppimisen ja sosiaalisen elämän kielteisiin vaikutuksiin.
- Haitallisia aikuisiän vaikutuksia ovat mm. sydän- ja verisuonisairaudet sekä aikuistyypin diabetes, mielenterveys- ja päihdeongelmat, väkivaltakäyttäytyminen itseä ja toisia kohtaan, jääminen vaille toisen asteen koulutusta, pitkäaikaistyöttömyys ja lyhentynyt elinajan odote.

ACE-tutkimus käynnistyi Yhdysvalloissa neljännesvuosisata sitten ja on sen jälkeen levinnyt maailmanlaajuisesti. Vaikka ACE-kokemusten yleisyys eri maissa eroaa jonkin verran, kaikkialla lapsuuden ajan haitalliset kokemukset ovat väestötasolla yleisiä. Suomessa ACE-tutkimus on vasta aluillaan, mutta Salokangas (2020) on tehnyt tutkimuksen, jossa tutkittiin ACE:n rinnakkaiskäsitettä *lapsuuden kaltoinkohtelu ja trauma*. Sen mukaan Suomen väestöstä lähes kolme neljäsosaa oli kokenut vähintään yhden lapsuuden kaltoinkohtelu- ja traumakokemuksen ja puolet väestöstä oli kokenut kaksi tai useamman. Näistä kokemuksista nimenomaan fyysinen väkivalta ja emotionaalinen laiminlyönti yhdistyivät voimakkaimmin aikuisiän psykiatriisiin häiriöihin.

ACE-tutkimus liitti merkittäviin kielteisiin kehityksen seurauksiin haitallisten kokemusten lukumäärän. Myöhemmin on havaittu, että *suotuisat* lapsuudenaikaiset kokemukset voivat suojata haitallisten kokemusten kielteisiltä vaikutuksilta, erityisesti, mikäli ACE-kokemusten määrä on alle neljä. Suotuisia kokemuksia ovat ennen kaikkea myönteiset ihmissuhteet (huoltaja, jonka kanssa lapsi kokee turvaa, hyvä ystävä, hyvä suhde opettajaan, perheen ulkopuolinen luotettu aikuinen) sekä se, että perheessä on rutiinit ja että on aikaa hauskanpidolle. Itse asiassa suotuisten kokemusten vähyys liittyy, riippumatta ACE-kokemusten lukumäärästä, myös itsenäisesti kielteisiin terveys- ja hyvinvointivaikutuksiin. Suotuisten kokemusten puute voi olla pitkäaikaiselle terveydelle jopa haitallisempaa, joten hyvien ihmissuhteiden (sekä perheessä että koulussa ja vapaa-ajalla) ja muiden suotuisten ja suojaavien tekijöiden vahvistamiselle on hyvät teoreettiset perusteet (Crandal 2019).

Lapsuudenaikaisten haitallisten kokemusten kertyminen ja suotuisien puuttuminen hankaloittavat monella tavalla itsesäätelyä ja elämäntilannetta. Turvaton olo ja pitkittyvät stressivasteet jättävät jälkensä ihmisen hermostoon. Turvattomuus tuo mukanaan ympäristön tarkkailun ja taipumuksen tulkita neutraalikin tilanne uhkaavaksi. Ali- ja ylivireys sekä itsesäätelyn haasteet heijastuvat kaikkeen olemiseen ja

kanssakäymiseen. Siten lapsuuden kasautuvat haitalliset kokemukset näkyvät aikuisiässä ongelmallisena suhtautumisena itseen, muihin ihmisiin ja ympäröivään maailmaan.

Perheen monimuotoisilla ongelmilla on taipumus kasautua, sillä ne altistavat sekä uusille ongelmille että lapsen laiminlyönnille ja pahoinpitelylle. Väkivallalle altistuminen vahvistaa ylisukupolvisen ACE-kierteen jatkumista. Siirtymää sukupolvelta toiselle on todettu esimerkiksi väkivaltaisudessa, mielenterveyden ongelmassa ja päihteiden käytössä. Toisaalta lapsen turvallisuutta edistävien ja kasvua suojaavien tekijöiden – mm. lapsen kasvualustan (vanhemmat, perhe, aikuiset) pysyvyyden ja turvallisuuden, lapsen yksilölliset piirteet huomioivan kasvatuksen ja lapsen erityisten ongelmien hoidon – vahvistaminen voi katkaista ylisukupolvisen kierteen. (Korpilahti ym. 2019.)

Lapseen kohdistuvan väkivallan riskitekijät ja riskinarviointi

Lapsen kohtelun taustalla on monia yksilöllisiä, yhteisöllisiä, kulttuurisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä ja ilmiöitä. Ne joko lisäävät tai vähentävät lapsen riskiä joutua fyysisen väkivallan ja hoidon laiminlyönnin uhriksi. Väkivallalle altistavilla riskitekijöillä tarkoitetaan lapseen tai perheeseen vaikuttavia sisäisiä ja ulkoisia asioita, jotka altistavat joko väkivaltaiselle käyttäytymiselle tai sen kohteeksi joutumiselle. Aikuisten parisuhdeväkivalta nostaa lapsen riskiä joutua myös itseensä kohdistuvan väkivallan kohteeksi.

Lasten pahoinpitelyä voi esiintyä kaikenlaisissa perheissä. Väkivallan todennäköisyys kuitenkin kasvaa huomattavasti, jos riskitekijöitä on monta. Lapseen kohdistuvien väkivallan riskitekijöiden arvioinnissa on otettava aina huomioon perheen kokonaistilanne. On myös muistettava, että riskitekijöiden esiintyminen ei aina tarkoita sitä, että lapseen kohdistuu väkivaltaa. Toisaalta väkivaltaa voi esiintyä myös ilman havaittuja riskejä.

Seuraavien kahden alaluvun (Perheeseen ja vanhempaan liittyvät riskitekijät ja Lapseen liittyvät riskitekijät) pohjana on käytetty vuonna 2022 julkaistua hoitosuosituksista Perheessä tapahtuvan lapsen kaltoinkohtelun riskiolojen tunnistaminen (Rantanen ym. 2022).

Perheeseen ja vanhempaan liittyvät riskitekijät

Perheeseen ja vanhempaan liittyviä riskitekijöitä voidaan tarkastella sekä kokonaisuutena että erikseen. Vanhemman omat väkivallan käyttöön altistavat kokemukset tulevat usein esiin perhekontekstissa. Vanhempien omat haitalliset lapsuudenaikaiset kokemukset, kuten väkivalta ja hoidon laiminlyönti, lisäävät riskiä väkivaltaisuuteen omaa lasta kohtaan. Niillä on yhteys myös vanhemman parisuhteessaan kokemaan lähisuhte- väkivaltaan. Väkivaltaiseen käyttäytymiseen altistavia riskitekijöitä ovat muun muassa perheen huono taloudellinen tilanne, perheen stressi tai kriisi, tottumus väkivallan käyttämiseen kasvatukseen, avunpuute vanhemmuuteen liittyvien ongelmien ratkaisemisessa, yksinhuoltajuus ilman tukea antavaa lähiverkostoa sekä perheen monilapsisuus. Muita riskitekijöitä ovat päihteiden riskikäyttö ja mielenterveysongelmat sekä lapsen käytöshäiriöt. (Korpilahti ym. 2019.)

Aikuisen vakavat mielenterveyden häiriöt, päihdeongelmat ja rikollinen tausta ovat selvästi yleisempiä perheissä, joissa vanhempi ja lapset altistuvat kaltoinkohtelulle. Lisäksi muita vanhempaan liittyviä riskitekijöitä voivat olla toisen vanhemman vähäinen osallistuminen lapsen hoitoon, tunnekylmyys, vakava sairaus, emotionaalinen kypsymättömyys, ei-toivottu raskaus tai raskauden kieltäminen, äärimmäinen ylihuolehtivuus, lapseen kohdistuvat epärealistiset odotukset sekä impulssikontrollin ongelmat.

Selkein väkivallan akuutin riskin aiheuttaja on väkivallan kohteeksi joutuvan tekemä erouhkaus tai toteutunut ero. Sekä naiseen että lapseen kohdistuvan henkeä uhkaavan väkivallan taustalla ovat usein erotilanteet ja lapseen liittyvät ristiriidat.

Maahanmuuttaja- ja pakolaistaustaisten perheiden vanhemmat ovat voineet jo ennen Suomeen-tuloaan saada kokemuksia erityyppisestä väkivallasta, ja lisäksi lastenkasvatuskäytännöt voivat olla kulttuurisidonnaisista syistä ristiriidassa suomalaisen yhteiskunnan säädösten kanssa. Naisen ja miehen valtasuhteiden muutos uudessa kulttuurissa voi lisätä perheväkivallan riskiä. (Rantanen ym. 2022, Korpilahti ym. 2019.)

Lapseen liittyvät riskitekijät

Lapseen kohdistuvan väkivallan riskiä lisäävät lapsen oma käyttäytyminen, fyysiset ongelmat sekä eräät raskausajan ongelmat. Raskauteen ja synnytykseen liittyviä riskitekijöitä ovat raskauteen liittynyt komplikaatio, synnytyksen ennenaikaisuus ja vastasyntyneen lapsen pienuus (SGA). Lapsen perimään ja kehitykseen liittyviä riskitekijöitä ovat lapsen vammaisuus, heikko kielellinen kehitys, käyttäytymisongelmat ja itkuisuus. Väkivallalle altistavia piirteitä voivat lisäksi olla lapsen ärsyttävyys, uhma ja tottelemattomuus.

Vauvan erittäin runsas itkuisuus voi aiheuttaa perheessä negatiivisia seurauksia mm. rasittamalla parisuhdetta ja aiheuttamalla vanhemmille epäonnistumisen tunteita. Erityisryhmien kuten vammaisten ja

pitkäaikaissairaiden lasten vanhemmat kuormittuvat arjen lastenhoidossa muita enemmän ja tarvitsevat siksi enemmän tukea ja palveluita voimavarojensa vahvistamiseksi. Erityisryhmiin kuuluvat lapset elävät riskioloissa, mikäli heidän perheensä ja vanhempansa eivät saa tarpeellisia palveluja. Vanhemman korkea-asteinen stressi voi ilmetä lasta vahingoittavana käyttäytymisenä.

Lapsilla, joilla on oppimisvaikeus tai kehityshäiriöitä, on kohonnut riski kohdata fyysistä, henkistä ja seksuaalista väkivaltaa. Erityisesti lapsen käytöshäiriö lisää riskiä joutua kaikkien väkivallan muotojen kohteeksi. Jos lapsella on ADHD, perheen haasteet tulee huomioida erityisen tarkasti, sillä ADHD vaikuttaa altistavan lapsia kaltoinkohtelulle. Tällöin on tärkeää, että lapselta kysytään kaltoinkohtelusta ja siitä keskustellaan avoimesti.

Tilanteisiin, joissa lapsi aktiivisesti puuttuu vanhempien väleihin lopettaakseen väkivallan, liittyy suuri fyysisen väkivallan uhka lasta kohtaan. Erityisen suuri tämä riski on silloin, kun lapsi käyttää aktiivisesti väkivaltaa lopettaakseen käynnissä olevan vanhempien välisen väkivallan.

Lapseen kohdistuvat riskitekijät turvakotijaksolla

Väkivallan riskitekijöitä voi ilmetä myös turvakotijakson aikana. Uhkana voi olla esimerkiksi kriisissä olevan ja usein väsyneen vanhemman heikko kyky huolehtia lapsen perustarpeista ja kohdata lapsen reaktioita, jotka liittyvät aiemmin koettuun väkivaltaan sekä turvakodissa olemiseen. Pahimmillaan tämä voi johtaa lapsen huolenpidon laiminlyöntiin tai turvakodissa olevan vanhemman tekemään väkivaltaan.

Tavalliset arjen tilanteet, kuten pienen lapsen pukeminen, syöminen tai nukkumaan meno, saattavat johtaa lapsen haasteelliseen käyttäytymiseen ja sen jälkeen vanhemman kiukustumiseen. Tällöin vanhempi saattaa käyttää kuritusväkivaltaa, vaikkei alun perin olisi aikonutkaan. Turvakodissa asiakkaana olevan perheen oma aktiivinen osallistuminen elämäntilanteensa arviointiin yhteistyössä turvakodin henkilöstön kanssa, auttaa muodostamaan ymmärryksen perheen sen hetkisestä tilanteesta.

Turvakodissa voi joskus myös toinen asiakas – kuten toinen lapsi – aiheuttaa uhkaa. Turvakodissa on tärkeää havainnoida kokonaisvaltaisesti lapsen arkea, kun hän on oman perheensä parissa sekä muiden asiakkaiden kanssa.

Lapsen riski- ja turvanäkökulman kartoittaminen

Turvakotijakson alussa kartoitetaan aikuis- ja lapsiasiakkaan kokemaa väkivaltaa, sen vakavuutta ja vaikutuksia. Asiakkaan kanssa tehdään hänen tilanteestaan riskiarvio sekä siihen sopiva turvasuunnitelma. Akuutti turvallisuusarvio perheen tilanteesta saattaa edellyttää poliisin konsultaatiota. Lapset sisällytetään turvakotijakson alussa aikuisen riskinarvioon sekä turvasuunnitelmaan. Riskinarviointia tehdään turvakodissa eri työmenetelmien avulla ja turvakotijakson eri vaiheissa. Jakson aikana käytetyimmät riskinarvioinnin menetelmät ovat aikuisille tarkoitettu Marak-riskinarviointilomake sekä Suojassa-haastattelu, jossa on omat haastattelukokonaisuudet vanhemmalle sekä 9–17-vuotiaille ja 5–8-vuotiaille lapsille. Riskinarviointia päivitetään tarvittaessa koko asiakkuuden ajan turvallisuustilanteen muuttuessa.

Lapsen riski- ja turvanäkökulmaa kartoitettaessa on tärkeää ottaa huomioon lapsen oma käsitys siitä, kuinka turvallinen tai turvaton hänen tilanteensa on sekä millaista tukea ja turvaa hän tarvitsee. Turvakodeissa käytössä oleva Suojassa-haastattelumenetelmä on puolistrukturoitu väkivallan kartoitustapa. Suojassa-haastattelun etenevä ja asioita esiin nostava muoto antaa lapselle mahdollisuuden puhua sellaisistakin asioista, joita hän ei mahdollisesti ottaisi itse puheeksi mutta jotka voivat vaikuttaa haitallisesti hänen tulevaan kehitykseensä, turvallisuuteensa ja mielenterveyteensä. Suojassa-menetelmä ei sovellu käytettäväksi, jos lapsen tiedetään joutuneen seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi tai meneillään on huoltoriita. Mikäli lapsen kohdistuneen väkivallan selvittämiseksi on menossa poliisitutkinta, menetelmän käytöstä tulee keskustella poliisin kanssa. Suojassa-menetelmän lisäksi lapsen riski- ja turvanäkökulmaa voidaan kartoittaa esimerkiksi Turva10-menetelmää käyttäen.

Lapsen turvallisuuden kokemuksen tutkiminen ja arviointi on keskeistä, jotta voidaan varmistaa, että lapsen oikeus suojeluun toteutuu. Lapsen elämässä olevat aikuiset eivät aina ymmärrä, millaisia kokemuksia lapsella on väkivallalle altistumisesta ja turvattomuudesta tai miten lapsi hahmottaa omat mahdollisuutensa toimia saavuttaakseen turvallisemman ympäristön. Väkivallalta suojaavilla tekijöillä tarkoitetaan kaikkia

niitä sisäisiä ja ulkoisia lapsen ja hänen perheensä elämään vaikuttavia asioita, jotka voivat vähentää riskiä joutua väkivallan kohteeksi tai tekijäksi.

Lapsen turvasuunnitelma

Turvasuunnitelman avulla pyritään ennakoimaan väkivaltatilanteita, vahvistamaan hallinnan tunnetta sekä vähentämään ja lieventämään väkivallan seurauksia. Lapsen kanssa tehdään ikä- ja kehitystason mukainen turvasuunnitelma turvakotijakson ajalle ja/tai lopuksi. Pohjia ja lisäohjeita lapsen turvasuunnitelman tekemiseen on mm. nettiturvakoti.fi-sivustolla sekä Lapsen omassa työkirjassa (linkki työkirjaan julkaisun lopussa). Lapsen turvasuunnitelma käydään läpi lapsen turvakodissa olevan huoltajan kanssa. Turvasuunnitelma tehdään turvallisuusnäkökohdat huomioiden joko kirjallisesti tai suullisesti. Lapsen turvasuunnitelman esimerkkisisältöjä on esitetty ohessa.

Lapsen turvasuunnitelman esimerkkisisällöt. Sisältö on mukailtu lähteistä nettiturvakoti.fi ja Lapsen oma työkirja

Lapsen turvasuunnitelmaan voi sisällyttää seuraavia asioita ja kysymyksiä.

Turvasuunnitelma voidaan tehdä suullisesti tai kirjallisesti.

”Kun kotona on tappelua ja väkivaltaa, sinusta voi tuntua pahalta ja sinua alkaa ehkä pelottaa. Niitä tilanteita varten voit miettiä oheisia kysymyksiä ja kirjata vastauksia itsellesi ylös.”

- Millaiset asiat pelottavat sinua kotona?
- Mitä teet tai voisit tehdä, kun sinusta tuntuu pahalta?
- Jos tarvitset apua, kenelle voit soittaa? Onko numerot tallennettu puhelimeen?
- Mihin huoneeseen menet?
- Kenen luokse voit mennä, jos pelottaa?
- Kenen kanssa voit keskustella asioista?
- Mitä pitää muistaa, jos on yksin kotona?
- Miten tunnistat uhkaavan väkivallan merkit?
- Vanhemman ja lapsen yhteinen koodisana tai turvalause

Tärkeitä puhelinnumeroita:

Yleinen hätänumero 112

Isomman lapsen puhelimeen voidaan ladata 112-sovellus.

Lapsen turvallisen arjen edellytykset turvakodissa

Lapsiasiakkaan turvallisuus turvakotijakson aikana huomioidaan niin lapsen olosuhteissa, ihmissuhteissa kuin vuorovaikutuksessa. Olosuhteilla tarkoitetaan turvakodin tiloja ja ympäristöä. Lapsen käytöksen ymmärtäminen ja hänen tukemisensa haastavassa tilanteessa vahvistavat lapsen kokemusta arjen turvallisuudesta turvakodissa. Turvallinen arki muodostuu arjen rutiinien ympärille. Lapselle tärkeitä arkirutiineja ovat koulu ja päivähoito, joissa käymisen mahdollisuutta on hyvä tarkastella turvakotijakson aikana.

Turvakodin tilat

Turvakotien tilojen tulee olla viihtyisiä, kodinomaisia ja lapsiystävällisiä. Kodinomaisuus vahvistaa turvallisuuden tuntua, ja turvallisuuden tuntu tukee lapsen sopeutumista ja sisäistä työskentelyä vaativassa elämässä kriisikohdassa. Turvakodin tilat ovat osa konkreettista psykososiaalista tukea. Tilat ovat lapsiystävällisiä, kun ne ovat kannustavia, osallistavia ja syrjimättömiä ympäristöjä, joihin kaikki lapset ja heidän turvakodissa olevat vanhempansa ja muut turvakodissa olevat aikuiset ovat tervetulleita. Turvakodissa on hyvä olla erikseen lasten kanssa työskentelyyn tarkoitettuja tiloja sekä vapaassa käytössä oleva leikkihuone tai -tila. Tilojen sallissa on hyvä suunnitella myös eri-ikäisille lapsille soveltuvia tiloja kuten nuorille pelihuone.

Turvakodin tiloja on hyvä voida jakaa erilaisten tarpeiden mukaan. Lasten vanhemmat hyötyvät rauhalliseen oleskeluun varatuista tiloista ja lapset riittävän väljästä tilasta leikeille. Jokaisen tilan turvallisuuteen on kiinnitettävä erityistä huomiota, niin sisällä kuin ulkonakin. Esimerkiksi jotkin leikkivälineet, kuten narut, liimat ja sakset, tarvitsevat lukitun kaapin. Turvakodin pihan ympärillä on oltava riittävän korkea aita.

Tilassa, jossa lapsen kanssa työskennellään, on hyvä olla erilaisia materiaaleja eri-ikäisille ja erilaisista tekemisistä kiinnostuneille lapsille. Tällaisia ovat esimerkiksi nukkekoti, liikennematto, rakennustarvikkeet, lautapelit, piirustustarvikkeet, askartelutarvikkeet, kirjat ja lelut, kuten esimerkiksi nuket, leikkieläimet, pehmolelut, autot ja roolivaatteet. Lelujen pitää olla kestäviä, turvallisia ja puhdistettavia. Lapsen tulee voida ilmaista itseään ja omia tunteitaan käyttämällä työskentelymateriaaleja ja -menetelmiä turvallisessa ympäristössä. Tilojen äänieristykseen, sijoitteluun ja muunneltavuuteen tulee kiinnittää huomiota. Tilan tai tilojen on hyvä soveltua sekä yksilölliseen että useamman henkilön kuten perheen kanssa työskentelyyn.

Asiakashuoneita suunniteltaessa on hyvä miettiä, pystyykö niitä tarpeen tullen muuntamaan esimerkiksi yhdistelemällä tai erottelemalla huoneita tai huoneiden sisätilaa vaikkapa siirrettävillä väliseinillä. Erikokoiset perheet saattavat tarvita hyvinkin erilaisia tilakokonaisuuksia.

Turvakotien asiakkaat tulevat erilaisista perhetaustoista ja monenlaisista kulttuuritaustoista. Eri kulttuuritaustasta tai maasta kotoisin olevalle asiakkaalle, myös lapselle, on tarjottava erityisen selkeää tietoa kielellä, jota hän ymmärtää. Turvakodin tiloissa toimimista sekä turvakodissa asumista voi ohjeistaa esimerkiksi kuvallisesti, niin että viestit ovat saavutettavia lapsille ikä- ja kielitaidosta riippumatta.

Turvakodissa lapsessa esiin nousevat tunteet

Kun perhe saapuu turvakotiin, lapsen tunteet voivat olla ristiriitaisia. Jotkut lapset kokevat vihaa sitä huoltajaa kohtaan, joka tuo heidät turvakotiin ja muuttaa sillä lapsen arjen. Jotkut lapset kokevat vihaa väkivallantekijää kohtaan. Osa lapsista, jotka ovat eläneet lähisuhdeväkivallan alaisuudessa, vihastuvat helposti ja suhteettomasti turvakodissa olevaa vanhempaa kohtaan tai sisarusiaan kohtaan, mahdollisesti ilmentäen jotakin, jota he ovat todistaneet. Lähisuhdeväkivalta aiheuttaa monia monimuotoisia ja ristiriitaisia tunteita, joiden kanssa turvakotiin tulleet lapset ja aikuiset kamppailevat. Kun lapsi ja vanhempi ovat turvallisessa paikassa, pinnan alla olevat tunteet ja haastava käytös nousevat usein esille, ja silloin on tärkeää opettaa positiivisia tapoja hallita näitä tunteita.

Lapsen turvallisuuden tunnetta voi lisätä läsnäololla, juttelemalla rauhallisesti tai ottamalla lapsi syliin. Syliin ottamiseen pitää kysyä lapselta lupa, jotta hän saa päättää omista rajoistaan. Lapselle voi ehdottaa leikkejä tai muuta toimintaa. On kuitenkin tärkeää, että lapsi saa itse päättää osallistumisesta. Usein

turvakodin säännölliseen päivärytmiin ja toimintaan osallistumisen kautta lapsi rohkaistuu ja avautuu ottamaan kontaktia sekä löytää leikin. Turvakodissa olevaa huoltajaa tuetaan lapsesta huolehtimisessa.

Turvakodissa olevan lapsen kanssa on hyvä käydä lävitse hänen tunteitaan, kannustaa häntä avoimeen dialogiin sekä etsiä hänelle keinoja terveellä tavalla näyttää ja ilmaista omia tunteitaan. Lapsen kanssa on myös hyvä keskustella, keneltä lapsi voi saada tukea ja kenelle hän voi kertoa asioistaan. Turvakodissa tuetaan vanhempaa olemaan lapsensa tunnesäätelyn apuna.

Lapsen erilaiset roolit perheessä

Lapsella voi olla perheessä erilaisia rooleja, jotka näkyvät myös turvakodissa. Lapsi on voinut olla väkivallan uhrin tai tekijän uskottuna, tai väkivallan tekijä on voinut käyttää häntä apunaan. Lapset, jotka ovat turvakotiin tulleen huoltajan uskottuina, puhuvat usein samoilla sanoilla kuin kyseinen huoltaja ja haluavat olla mukana kaikissa keskusteluissa. Lapsi voi myös olla huolehtija tai vastuunkantaja, sovittelija, täydellinen lapsi tai erityisasemassa oleva lapsi sisaruksiinsa nähden tai syntipukki. Kiltit ja reippaat pienet lapset, joilla on ikään nähden liikaa vastuuta, oireilevat usein somaattisesti. Nämä lapset voivat olla vanhempien kavereina, joille vanhempi kertoo aikuisten asioita, ja heillä voi olla liikaa vastuuta arjesta, esimerkiksi sisarusten hoitamisesta. Lapset voivat myös olla lohduttajia ja riitojen ratkaisijoita ja väliin menijöitä. ”Näkymättömät” lapset saattavat muuttua merkittävästi turvakotijakson aikana, kun he ovat turvassa. Lapsi voi myös saada tai ottaa hauskuuttajan roolin, jolloin hän omalla roolillaan tuottaa iloista ilmapiiriä.

Turvakodin työskentelyssä lapsen mahdolliset moninaiset roolit pyritään havaitsemaan ja ottamaan huomioon. Turvakodissa työskennellään mahdollisuuksien mukaan lapsen ja vanhemman kanssa siten, että lapsi olisi turvakodissa vapaa roolistaan perheessä.

Lapsen käytöksen haasteet turvakotijaksolla

Turvakodissa olevilla lapsilla on usein takanaan raskaita kokemuksia. Tämän takia turvakotijakson aikana voikin tulla eteen haastavia tilanteita. Kyse on usein normaaleista reaktioista epänormaaleissa tilanteissa. Haastavat tilanteet voivat tulla eteen yllättäen, ja näissä toimiminen voi tuntua työntekijästä vaikealta. Turvakodin työntekijöiden on hyvä sopia, miten haastavissa tilanteissa toimitaan. Turvakotien kannattaa laatia lapsille selkeät säännöt ja käydä ne yhdessä lapsen ja hänen turvakotiin tulleen huoltajansa kanssa lävitse. Jos vanhempi kertoo lapsellaan olevan vaikeuksia rajoihin asettumisessa, vanhemman kanssa sovitaan ennalta, miten tällaisissa tilanteissa toimitaan. Sääntöjen noudattamista tulee valvoa johdonmukaisesti. Palaute sääntöjen rikkomisesta on hyvä osoittaa selkeästi sanoilla, ilmeillä ja eleillä. Sääntöjä kannattaa havainnollistaa kuvallisilla ohjeilla.

Vilkasta lasta joudutaan rajoittamaan usein, joten olisikin hyvä huomioida, että rajoitukset olisivat kiellon sijaan kehotuksen muodossa. Kielteisen puheen kautta vahvistetaan lapsen huononmuuden ja riittämättömyyden tunnetta. Kehotusten käyttäminen on neutraalia puhetta: kieltä ”ei saa mennä sinne” voidaan korvata kehotuksella ”tule tänne”. Rauhattoman lapsen kanssa on hyvä etsiä toimintaa, jossa hän voi toteuttaa vahvuuksiaan ja saada onnistumisen kokemuksia.

Turvakodissa tärkeimpänä tavoitteena on turvallisuus, joten on erittäin tärkeää puuttua kaikenlaiseen aggressiivisuuteen. Tämä vaatii vanhemmalta ja työntekijöiltä valmiutta puuttua tilanteisiin, joissa lapsi alkaa käyttäytyä aggressiivisesti. Lapsen haastavan käytöksen takana voi olla useita syitä. Haastava käytös voi liittyä lapsen kehitysvaiheeseen, tai sen on voinut laukaista jokin sisäinen tai ulkoinen tekijä. Työntekijän on hyvä tehdä havaintoja näistä tilanteista. Lapsi voi myös hakea tilanteesta kokemusta, että joku tulee ja auttaa. Lapselle on hyvä sanoittaa asioita ja sitä, että aikuinen on läsnä tilanteessa koko ajan. Sanallinen ohjaus ja miksi-kysymykset eivät useinkaan auta tunnekuohussa olevaa lasta.

Aggressiivisesti käyttäytyessään lapsi voi esimerkiksi lyödä, riehua, nimitellä tai tönä. Pienemmillä lapsilla voi esiintyä puremista. Kaikkien turvallisuuden takaamiseksi tilanne on rauhoitettava ja pysäytettävä. Joskus voi olla tarpeen ohjata aggressiivinen lapsi rauhoittumaan toiseen tilaan huoltajan ja/tai työntekijän tukemana. Tilannetta käydään jälkeenpäin läpi yhdessä asianosaisten kanssa. Turvakodissa oleva huoltaja on ensi sijassa vastuussa lapsesta ja käytöksen rauhoittamisesta, mutta jos huoltaja ei jostain syystä pysty siihen, työntekijät ottavat tilanteesta vastuun. On myös hyvä panna merkkeille tilanteet, joissa aiemmin aggressiivisesti käyttäytyneet lapset toimii rakentavasti. Näissä tilanteissa on hyvä kannustaa ja kehua lasta.

Turvakodissa on mahdollista tehdä sopeuttavia toimia, joilla helpotetaan haastavasti käyttäytyvän lapsen olemista turvakodissa. Sopeuttavia toimia ovat esimerkiksi huonejärjestelyt, lapsen erityistarpeiden huomiointi ottaminen turvakodin arjessa sekä sosiaalitoimen myöntämä perhetyö turvakodille lapsen tai vanhemman tueksi. Vanhemman ja lapsen kanssa on hyvä pysähtyä pohtimaan yhdessä, mikä auttaisi parhaiten.

Tietyt merkit lapsen käyttäytymisessä voivat viitata siihen, että lapsi tarvitsee apua tai tukea kokemansa käsittelyyn. Tällaisia merkkejä käyttäytymisessä ovat esimerkiksi pakonomaisesti toistuvat leikit, uihäiriöt, poissaolevuus, selittämättömät voimakkaat tunnereaktiot ja pelkotilat. Nämä ovat lapselle tyypillisiä trauma-oireita väkivaltaan liittyvän kokemuksen jälkeen. Kriisissä olevaa lasta voidaan turvakodissa auttaa parhaiten tukemalla hänen vanhempansa lapsen tukemisessa. Turvakodissa tehtävä työ ja lapsen huomioiminen turvakodin arjessa tässä laatusuosituksessa esitetyillä tavoilla auttavat lapsen turvallisuuden tunteen palautumisessa traumaattisen tilanteen jälkeen. Jos lapsi oireilee vakavasti ja oireilu on pitkäkestoista, hänet tulee ohjata tarvitsemansa avun piiriin.

Jos turvakodin työntekijällä herää huoli lapsen hyvinvoinnista tai siitä, pystyykö huoltaja huolehtimaan lapsesta riittävästi, on tärkeää tehdä lastensuojeluilmoitus. Samoin tulee toimia, jos lapsi omalla käytöksellään vaarantaa oman tai muiden turvallisuuden eikä turvakoti sovellu kyseisen lapsen tilanteeseen.

Lapsen arjen järjestäminen turvakodissa

Lapsen kannalta on ensisijaista, että turvakotijakson alussa hänen arkensa vakautetaan mahdollisimman nopeasti. On tärkeää pitää yllä arjen rutiineja, kuten päivärytmiä sekä käymistä varhaiskasvatuksessa tai koulussa. Turvakodin työntekijä auttaa turvakodissa olevaa vanhempaa olemaan yhteydessä lapsen varhaiskasvatukseen tai kouluun, jotta siellä voidaan toimia lapsen edun mukaisesti, tukea lasta parhaalla mahdollisella tavalla sekä ottaa turvallisuuteen liittyvät kysymykset huomioon.

Lapsi voi turvakotijakson aikana käydä varhaiskasvatuksessa tai koulussa, mikäli turvallisuustilanne sen mahdollistaa. Turvakodissa olevan huoltajan sekä varhaiskasvatuksen tai koulun kanssa voidaan yhdessä arvioida lapsen kokonaistilanne ja se, tukeeko varhaiskasvatus tai koulunkäynti lapsen tilannetta turvakotijakson aikana. Lapsen koulukuntoisuutta ja voimavaroja koulun käymiseen pohditaan yhdessä vanhemman kanssa. Lapsen koulunkäynnistä huolehtiminen ja sen järjestäminen ovat huoltajan vastuulla. Turvakodin työntekijä auttaa tarvittaessa huoltajaa selvittämään mahdollisuutta perusopetuslain mukaiseen maksuttomaan koulumatkakuljetukseen (perusopetuslaki 30 §).

Turvakoti voi sijaita myös vieraalla paikkakunnalla, jolloin lapsen koulumatka muodostuu kohtuuttoman pitkäksi. Oppivelvollisuusikäisillä on kaikkina koulun työpäivinä oikeus opetukseen. Turvakodin on hyvä selvittää mahdollisuus väliaikaiseen koulupaikkaan pitkän turvakotijakson aikana. Opetuksen järjestämistä turvakotipaikkakunnalla pohdittaessa on otettava huomioon turvakotijakson pituus sekä lapsen kokonaistilanne.

Lapsen toinen huoltaja ja turvakotipalvelut

Tämän luvun aiheena on, miten turvakotipalveluissa huomioidaan lapsen toinen huoltaja, joka on myös väkivallan tekijä. Turvakodissa työskennellään väkivallan uhrien kanssa. Turvakodissa ei työskennellä tai järjestetä tapaamisia väkivallan tekijän kanssa. Asiakkaana oleva huoltaja vastaa lähtökohtaisesti itse yhteydenpidosta lastensa mahdollisiin muihin huoltajiin. Huoltajaa koskee velvollisuus suojata lasta väkivallalta, mikä voi vaikuttaa siihen, ilmoittaako hän lapsen olinpaikkaa toiselle huoltajalle.

Turvakodin asiakkaan kanssa työskenneltäessä voidaan joskus päätyä siihen, että asiakkaan turvallisuuden ja väkivallasta irtautumisen vuoksi väkivallan tekijään ottaa yhteyttä turvakodin työntekijä. Ennen yhteydenottoa tehdään riskinarviointi ja huolehditaan siitä, ettei yhteydenotto tai sen tekemättä jättäminen vaaranna kenenkään osapuolen turvallisuutta.

Toisinaan huoltaja, joka on myös väkivallan tekijä, ottaa itse yhteyttä turvakotiin puhelimitse. Turvakodin asiakkaista ei voida antaa yksilökohtaisia tietoja puhelimitse, vaan tietoja annetaan vain kirjallisen asiakirjapyyntöön perusteella. Turvakotiin yhteyttä ottava huoltaja, joka on myös väkivallan tekijä, ohjataan olemaan yhteydessä perheen asioita hoitavaan sosiaaliviranomaiseen (esim. perhesosiaalityö, lastensuojelu, sosiaali- ja kriisipäivystys), ja hänelle kerrotaan väkivallan tekijöille tarkoitetuista palveluista. Se, että

sosiaaliviranomainen on yhteydessä väkivallan tekijään ja tarjoaa hänelle apua, on lapsen ja perheen turvallisuuden kannalta keskeistä turvakotijakson alussa.

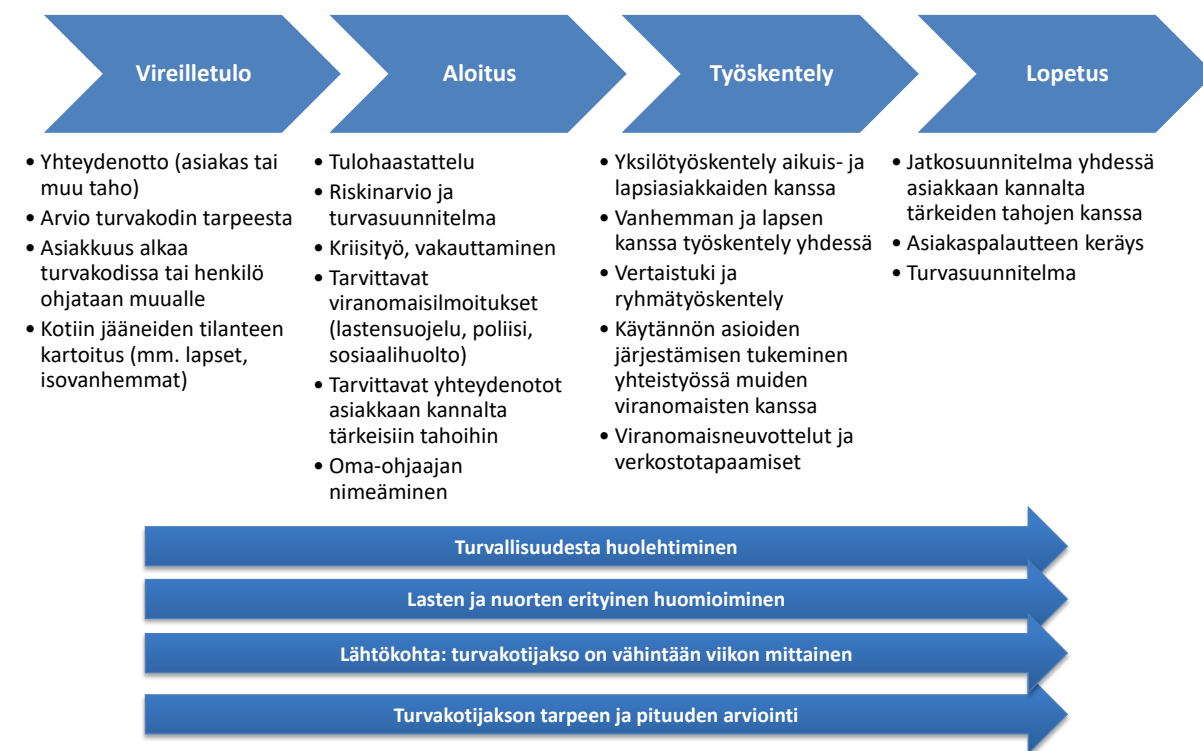
Turvallisuustilanteen salliessa lapsella on oikeus pitää yhteyttä molempiin vanhempiinsa myös turvakotijakson aikana. Turvakotijaksolla olevan lapsen ja turvakodin ulkopuolella olevan vanhemman yhteydenpidossa on huomioitava ensisijaisesti lapsen turvallisuus ja etu, ja tarvittaessa on oltava yhteydessä sosiaaliviranomaiseen, kuten esimerkiksi lapsiperheiden sosiaalipalveluiden tai lastensuojelun työntekijään. Turvakodin henkilökunta ei tee päätöksiä lapsen ja hänen vanhempansa tapaamisista ja muusta yhteydenpidosta. Lasta koskevissa tapaamisasioissa turvakodin työntekijä voi tukea turvakodissa olevaa vanhempaa tuomalla esiin turvallisuus- ja riskinäkökulmaa sekä lapsen etua. Turvakodin työntekijä ohjaa huoltajat tekemään huolto- ja tapaamissopimukset sille hyvinvointialueelle, jossa lapsella on asuinpaikka. Turvakodin työntekijä ei voi kieltää tai sallia tapaamisia huoltajan puolesta. Jos huoltaja luovuttaa lapsen turvattomiksi arvioituihin olosuhteisiin, on tehtävä lastensuojeluilmoitus. Turvakodin tiloissa ei järjestetä lapsen ja väkivallan tekijän välisiä tapaamisia.

Lapsen asiakasprosessi turvakodissa

Lapsen asiakasprosessi turvakodissa sisältää samat elementit kuin aikuisten turvakodin asiakasprosessi. Lapsen kanssa turvakotiin tullee huoltajalle kerrotaan, että työskentely lapsen kanssa kuuluu turvakotipalveluun, ja samalla selvitetään turvakotiin tulleen huoltajan näkemys lapsen kanssa työskentelystä. Huoltajalle kerrotaan hänen oikeudestaan saada lastaan koskevat asiakirjat turvakotijakson päätyttyä sekä asiakirjojen luovuttamiseen liittyvästä menettelystä. Lapsen asiakasprosessi voidaan kuvata nelivaiheisena työskentelynä. Kuviossa 1 on nimetty ne asiat, joita turvakotijakson aikana tulee tapahtua vireilletulon, aloituksen, työskentelyn ja lopetuksen yhteydessä.

Turvakodin asiakasprosessin neljää vaihetta läpileikkaavat seuraavat teemat: turvallisuudesta huolehtiminen, lasten ja nuorten erityinen huomioiminen sekä turvakotijakson tarpeen ja pituuden arviointi. Nämä neljä teemaa ovat läsnä myös lapsen asiakasprosessissa turvakodissa.

Lapsen erityistarpeet tulee huomioida lapsen kanssa työskennellessä. Tarvittaessa lapsen kanssa käytetään tapaamisissa tulkkia ja huomioidaan lapsen kulttuuristaustaansa liittyvät asiat.



Kuvio 1. Turvakodin asiakasprosessi. (Lähde: Asiakasprosessi turvakodeissa)

Vireilletulo

Lapsen turvakotijakso tulee vireille, kun vanhempi tai viranomainen ilmoittaa turvakotiin lapsen tarpeesta turvakotipaikkaan tai kun lapsi ottaa itse yhteyttä turvakotiin. Ennen turvakotiin saapumista on mahdollisuuksien mukaan hyvä saada etukäteistietoa lapsen iästä sekä mahdollisista erityistarpeista (esim. vauva, jolla pinnasängyn tarve). Asiakkuus alkaa, kun lapsi tulee turvakotiin ja on tehty arvio turvakotipalvelun tarpeesta. Kotiin jääneiden lasten tilanne tulee kartoittaa niin hyvin kuin se kussakin tilanteessa on mahdollista, ja kotiin jääneiden lasten osalta on välittömästi oltava yhteydessä sosiaaliviranomaiseen.

Aloitus

Lapsi on voinut ennen turvakotiin tuloa kokea traumaattisen tapahtuman, kuten fyysistä väkivaltaa, väkivalan uhkaa tai vanhempien välistä väkivaltaa. Lapsi voi olla tapahtumien vuoksi shokissa tai poissa tolaltaan. Tämä voi näkyä eri tavoin ali- ja ylivireystilana. Lapsi voi vanhempansa ohella tarvita turvakotijakson aluksi kriisityötä sekä vakauttamista. Lapsi saattaa tuntea väkivallasta syyllisyyttä ja luulla, että hän on tehnyt itse jotain väärin. Lapselle on hyvä aina kertoa, että väkivalta ei ole koskaan lapsen syytä.

Jokainen lapsi on kohdattava omana itsenään, yhtä lailla vauva- kuin murrosikäinenkin. Turvakotipalvelussa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä äidinkieli ja kulttuuritausta. Turvakoti on velvollinen huolehtimaan tulkkauksesta, mikäli työskentely asiakkaan kanssa sitä edellyttää. Tämä tarkoittaa, että lapselle tulee tarvittaessa järjestää tulkki ja että häntä itseään ei saa käyttää tulkkina. Myös muut kommunikaatiokeinot (esim. kuvat, piirtäminen, tukiviittomat) on tärkeä mahdollistaa vuorovaikutuksen tukena.

Lapselle annetaan tulotilanteessa tietoa turvakodista lapselle sopivin tavoin. Turvakotijakson alussa lapsen kanssa käydään tulokeskustelu (liite 2). Suurin osa lasta koskevista perustiedoista saadaan lapsen kanssa turvakotiin tulleelta vanhemmalta. Lapselta tulee kuitenkin tiedustella, onko hänellä mielessään asioita tai kysymyksiä, joita hän miettii. Lapselle annetaan mahdollisuuksien mukaan myös kirjallista tietoa turvakodista. Turvallisuudentunnetta vahvistetaan kertomalla lapselle turvakodin käytännöistä ja esimerkiksi antamalla turvapehmolelu. On tärkeää kiertää turvakodin tiloja ja kertoa sen toiminnasta.

Turvakodissa olevaa aikuista ja lasta on hyvä tavata yhdessä heti turvakotijakson alussa. Ensimmäisen vuorokauden aikana tulee varmistaa yhteistyössä huoltajan kanssa, että lapsella on tieto turvakotiin saapumisen syystä. Ellei ole, se on hyvä käydä yhteistyössä huoltajan kanssa lävitse. Jokaiselle lapselle nimetään turvakotijakson ajaksi omatyöntekijä.

Työskentelyvaihe

Lapsi on aikuisen tavoin turvakodin asiakas, ja hänellä on oikeus omaan työskentelyyn. Lapsen kanssa työskentelyllä tarkoitetaan lapsen huomioimista kaikessa turvakodissa tehtävässä työssä ja lapsen kohtaamista turvakodin arjessa. Turvakotijakso on aina lähtökohtaisesti lyhyt interventio perheen ja lapsen elämässä, ja siksi on tärkeää pyrkiä vahvistamaan lapsen ja vanhemman luottamusta toisiinsa.

Lapsen kanssa työskenneltäessä keskeisenä tavoitteena on ammatillinen ja lämmin suhde lapsen kanssa. Luottamuksellinen suhde mahdollistaa työskentelyn lapsen kanssa, kuten hänen elämäntilanteensa kartoittamisen ja väkivallan puheeksiottamisen. Työskentelyn tavoitteena on lapsen fyysisen ja psyykkisen turvallisuuden lisääminen ja lapsen omien rakentavien selviytymiskeinojen tunnistaminen ja vahvistaminen. Turvakotityöskentelyn aikana keskitytään rauhoittamaan ja vakauttamaan tilanne. Työskentelyssä tulee varmistaa lapsen osallisuus häntä koskevissa asioissa. Lapsen voimavarat sekä tuen ja avun tarve tulee myös arvioida jakson aikana. Turvakotijakson pituutta ei voi ennakoida, eikä etukäteen ole aina tiedossa, mikä tapaaminen on viimeinen. Tämän vuoksi jokainen työskentelykerta lapsen kanssa päätetään hyvään.

Lopetusvaihe

Lopetusvaiheessa turvakodin työntekijä käy lapsen kanssa läpi turvakotijakson: mitä on tehty ja missä ollaan tällä hetkellä. Lapselle on hyvä kertoa hänen edistymisestään ja antaa positiivista palautetta. Turvakotijakso voi päättyä joskus myös yllättäen, ja tällöinkin on tärkeää kohdata lapsi tilanteeseen sopivalla tavalla. Lapselle pyritään varmistamaan tarvittaessa jatkotuki, ja lasta kannustetaan sitoutumaan tarjottuun tukeen. Jatkotuen varmistamiseksi tulee tehdä tiivistä yhteistyötä viranomaisten kanssa. Lapsen kanssa tehdään turvasuunnitelma, ja lasta pyydetään täyttämään THL:n laatima lasten palautelomake, josta on saatavilla myös kieliversioita. Turvakodista lähtiessä lapsi saa mukaansa jakson aikana tehdyt askartelut, turvapehmolelun ja muut mahdolliset turvakotijakson aikana tehdyt muistot.

Työskentelyn moninaisuus

Työskentely turvakodissa tarkoittaa sekä yksilötapaamisia että kohtaamisia arjessa, ja asiakkaan kokonaisvaltaista huomioimista. Seuraavissa kappaleissa käydään tarkemmin läpi lapsen kanssa työskentelyä ja siinä käytettäviä menetelmiä. Työskentelyä tapahtuu turvakodin arjessa monin tavoin; yhteisöllisyys, vertaistuki ja ryhmätoiminnat kuuluvat turvakodin arkeen. Turvakotijakson aikana on tärkeää huomioida lapsi ja hänen turvakodissa oleva vanhempansa yhdessä. Turvakotijakson jälkeinen turvallinen arki vaatii toteutuakseen monialaista yhteistyötä. Näitä työskentelyn elementtejä on avattu seuraavissa luvuissa.

Lapsen yksilötyöskentelyn eteneminen

Lapsen kanssa työskentelyssä on hyvä pyrkiä ennakoitavuuteen, suunnitelmallisuuteen sekä tavoitteellisuuteen. Lasta kohtaan osoitetaan kiinnostusta, ja työskentelyn painopisteet ja menetelmät valitaan lapsen kokonaistilanteen mukaan. Lapsen kanssa järjestetään yksilötapaamisia, joissa käydään läpi mm. seuraavia teemoja: perhesuhteet ja muut läheiset ihmissuhteet, väkivallan riskinarviointi ja turvallisuuden lisääminen, väkivalta ilmiönä (ikä- ja kehitystasoisesti), turvataidot sekä lapsen voimavarat ja vahvuudet ja niiden lisääminen. Yksilötapaamisista on hyvä sopia etukäteen, sillä tapaamisten ennakoitavuus auttaa lapsen tilanteen vakautumista. Suunnitelmallisen työn varmistamiseksi sovittuja tapaamisia tulee olla vähintään kerran viikossa ja mielellään useammin. Tapaamisia voi myös olla turvakotiin tulleen huoltajan ja muiden perheenjäsenten kanssa yhdessä. Jokaiselle lapselle tulee silti mahdollistaa myös yksilötapaamiset.

Turvakotityöskentelyn aluksi tutustutaan ja rakennetaan luottamusta lapseen esimerkiksi arkisten asioiden ja yhteisen toiminnan avulla (esim. leikit, pelit, keskustelut). Turvakotityöhön suunnattujen kirjojen kuten ”Kirahvi Mainio ja Apina Zataar” sekä ”Rohkeasti minä! Zataarin kirja turvakoteihin” avulla voidaan käydä läpi turvakotiin tuloon ja väkivallan kokemuksiin liittyviä tilanteita sekä tunteita. Työskentelyssä lapsen kanssa voidaan käyttää tukena erilaisia menetelmiä. Luovia menetelmiä ovat esimerkiksi unelmakartta, musiikkimaalaus, tunnekortit ja nukkekoti. Systemaattisimpia menetelmiä ovat esimerkiksi Turva10 ja Suojassa-haastattelu. Tärkeitä turvakotijakson aikana käsiteltäviä teemoja ovat muun muassa turva- ja tunnetaidot. Voimavarojen löytäminen, voimauttaminen ja itsetuntoon liittyvät aiheet ovat keskeisiä, samoin näissä tukeminen. Lapsen kanssa on hyvä käydä läpi myös lapsen oikeudet. Käytettävien menetelmien ja materiaalien tulee olla perusteltuja, turvallisia ja työntekijälle tuttuja.

Lapselle tulee antaa ikätasoisesti psykoedukaatiota väkivaltailmiöstä ja traumasta. Lasten on tärkeä saada asiallista tietoa kaikista väkivallan muodoista. Lapset ovat itse kertoneet, että tapahtuneen ymmärtäminen väkivallaksi on ollut merkittävä siinä, että he ovat kertoneet asiasta aikuiselle. Lapset tarvitsevat tietoa, miksi väkivaltakokemukset on tärkeä saattaa aikuisten tietoon ja miten niistä voi kertoa luotettavalle aikuiselle.

Lapsi tarvitsee väkivaltatilanteessa erityisesti kokemuksen siitä, että häntä kuullaan. On tärkeää, että lapsen kohdistuvan väkivallan tullessa ilmi siihen puututaan, lasta kohdellaan huomaavaisesti ja hänelle kerrotaan kehitystasoa vastaavasti, toistuvasti ja selkeästi, miten aikuiset aikovat tilanteessa toimia ja mitä siitä lapselle itselleen seuraa.

Turvakotijakso saattaa toisinaan olla melko lyhyt, joten työskentely pidemmästä tutustumisajasta hyötyvän lapsen kanssa saattaa jäädä pintapuoliseksi. Jokainen hetki ja kohtaaminen voi kuitenkin olla merkittävä asia lapselle sinä kyseisenä hetkenä tai myöhemmin, kun se palaa lapsen mieleen.

Suosituksen lopusta löytyy Huomioitavia asioita lapsen kanssa työskentelyssä -liite. Tämä liite on tarkoitettu muistilistaksi lapsen kanssa työskentelyn suunnitteluun sekä toteutukseen.

Yhteisöllisyys, vertaistuki ja ryhmätoiminta

Turvakoti on ympäristönä ja yhteisönä yleensä hyvin tiivis. Turvakodin tilat ja toiminnot luovat asiakkaiden joukkoon yhteisöllisyyttä ja kokemuksen vertaistuen saamisesta. Osittain ne syntyvät turvakodissa itsestään, mutta niitä kannattaa myös tukea turvakodin arjessa. Turvakodin tiloissa läsnä oleva työntekijä voi omilla toimillaan vahvistaa asiakkaiden välisiä vertaistuen hetkiä.

Yhteisöllisyyttä tukevia asioita turvakodissa ovat mm. vapaamuotoisen kokoontumisen mahdollistavat tilat ja yhteiset ruokailut. Turvakodissa voidaan myös järjestää teemaviikkoja (esim. lapsen oikeuksista), joiden yhteyteen voidaan suunnitella mielekästä tekemistä turvakodin asiakkaille. Turvakodin arjessa järjestettävät juhlat, kuten merkkipäivät, yleiset juhlapäivät ja asiakkaiden läksiäiset, sekä arkisten asioiden yhdessä tekeminen (esim. ruoanlaitto) ovat lapsillekin tärkeitä yhteisöllisyyttä sekä osallisuutta luovia hetkiä.

Vertaistuki on yksi turvakodin merkittävimmistä asioista, ja sitä turvakotien tulee parhaansa mukaan tukea. Vertaistukea voidaan edistää järjestämällä lasten toimintatuokioita ja ryhmämuotoista toimintaa: askartelua, leikkiä, liikuntaa ja ulkoilua. Lasten ryhmämuotoinen toiminta toteutuu parhaiten, jos sille on paikka turvakotityön viikko-ohjelmassa.

Lapsen huoltajan kanssa työskentely turvakodissa

Lapsen huoltajan kanssa työskennellään kuten turvakotien asiakasprosessissa kuvataan. Huoltajan kanssa käydään myös läpi lapsen asiakasprosessi. Lisäksi hänen kanssaan laaditaan tavoitteita vanhemmuuden tukemiseksi. Yksilötyöskentelyssä on keskeistä antaa psykoedukaatiota väkivallan vaikutuksesta vanhemmuuteen ja lapseen sekä keskustella vanhemman omista mahdollisista lapsuudenaikaisista väkivallan kokemuksista.

Turvakodin työntekijän ymmärtävä ja kannatteleva työskentelytapa on keskeistä. Huoltajalle on tärkeää antaa myönteistä ja kannustavaa mutta realistista palautetta. Työntekijä kartoittaa vanhempien vanhemmuustaitoja, kasvatuskäytäntöjä ja lapsen traumaoireita esimerkiksi Suojassa-haastattelun avulla. Huoltajan kanssa käydään lävitse, onko hänellä vanhemmuuteen liittyviä asioita, joista hän haluaisi keskustella tai joihin hän tarvitsisi mahdollisesti tukea. Turvakodissa olevan vanhemman kanssa mietitään myös, mistä asioista on syytä puhua lapsen kanssa ja mitkä kuuluvat pelkästään aikuisille. Vanhempaa kannustetaan ottamaan apua vastaan, jos sille on tarvetta, ja hänen omaa pärjäämistään tuetaan.

Huoltaja voi tulla turvakotiin yhden tai useamman lapsensa kanssa, joten työskentelyä voi kohdistaa huoltajan ja yhden lapsen tai huoltajan ja useamman lapsen kanssa tehtävään työhön. Lapsen ja vanhemman välistä suhdetta voi tukea hyvin arkisilla yhteisillä tekemisillä: leivonta ja ruoanlaitto, musiikki, piirtäminen, maalaaminen ja muovaileminen. Kun vanhempi ja lapsi tai lapset puuhailevat yhdessä, lapsen on mahdollista tehdä tilanteensa, toiveensa ja ajatuksensa näkyviksi vanhemmalleen. Samalla lapselle tulee näkyväksi, että turvakotiin tullut vanhempi ja sisarukset saavat turvakodista apua ja väkivallasta on lupa puhua.

Monialainen yhteistyö

Kun lapsi on turvakodin asiakkaana, hänen tilanteeseensa saattaa liittyä yhteistyön tarvetta tai sen mahdollisuuksia yhden tai useamman toimijan kanssa. Turvakodissa pyritään rakentamaan monitoimijaista yhteistyötä, ja siinä otetaan aina huomioon huoltajan näkemys ja lupa. Lapsen asiassa mahdollisia yhteistyöverkostoja sosiaalityön toimijoiden lisäksi ovat esimerkiksi varhaiskasvatus, koulu, poliisi, terveydenhuolto, neuvola, hammaslääkäri, perhetyö ja perheoikeudelliset palvelut. Monitoimijaisen yhteistyön on hyvä olla molemminsuuntaista, ja lapsen asiassa voi konsultoida toista tahoa matalalla kynnyksellä esimerkiksi nimettömästi.

Turvakodin työntekijä, esimerkiksi lapsen omatyöntekijä, voi osallistua lastensuojelun neuvotteluihin tai muihin lasta koskeviin verkostotapaamisiin ja olla niissä lapsen tukena. Turvakodin on hyvä tarjota sosiaalipalveluiden työntekijälle mahdollisuus tavata lasta ennen tai jälkeen neuvottelun (käydä esittäytymässä lapselle ennen neuvottelua, vaikka lapsi ei olisi neuvottelussa paikalla). Tällä tavoin turvakodissa voidaan edistää lapsen ja nuoren huomioimista heille järjestettävissä palveluissa. Perheellä mahdolliset jo olemassa olevat tukitoimet tai turvakotiasiakkuuden aikana myönnettävät tukitoimet voivat jatkaa tai alkaa turvakotijakson aikana. Tilanteen vaatiessa turvakodin työntekijä voi osallistua lasta koskevaan neuvotteluun myös turvakotijakson päättymisen jälkeen. Tämä voi joskus olla perusteltua lapsen ja perheen tarvittavien palveluiden järjestämiseksi.

Asiakastyön dokumentointi turvakotipalveluissa

Turvakodin asiakastyön kirjaamisen velvoitteet perustuvat lakiin sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista. Asiakastyön kirjaaminen on jokaisen työntekijän vastuulla. Asiakastyön dokumentointi on merkittävä ja tärkeä osa turvakodissa tehtävää työtä. Asiakastyön dokumentoinnissa ollaan siirtymässä määrämuotoiseen kirjaamiseen, jota ohjataan rakenteisen kirjaamisen avulla. Tämä tarkoittaa tietojärjestelmiin luotuja valtakunnallisesti yhtenäisiä asiakirjarakenteita. Turvakodit liittyvät vaiheittain vuodesta 2023 alkaen käyttämään Kanta-arkistoa sekä rakenteista kirjaamistapaa. Tässä dokumentointiin liittyvässä osiossa keskitytään lasten kanssa työskentelyä koskevaan dokumentointiin sekä käydään läpi lasta koskevien asiakirjojen luovutukseen liittyvät asiat.

Lapsen asiakastietojen dokumentointi

Asiakasasiakirjat laaditaan jokaisesta turvakotipalvelua saavasta asiakkaasta, sekä aikuisista että lapsista. Asiakasasiakirjat sisältävät turvakotipalvelun antamiseksi tarvittavat sosiaalihuollon asiakastiedot, joita ovat muun muassa asiakkaan perustiedot, hänen elämäntilannettaan ja elinolosuhteitaan kuvaavat tiedot sekä hänen kokemaansa väkivaltaa tai sen uhkaa koskevat tiedot, jotka ovat välttämättömiä palvelun toteuttamiseksi. Lapsiasiakkaista dokumentoidaan myös toisen huoltajan, joka ei ole turvakodissa, ilmoittamat ja antamat tiedot lapsesta siinä määrin, kun se on tarpeellista (Ewalds, Karjalainen & Peltonen 2019). Työntekijällä on velvollisuus kirjata toiminnan järjestämisen, suunnittelun, toteuttamisen, seurannan ja valvonnan kannalta tarpeelliset ja riittävät tiedot (laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 254/2015, 4 § 1 mom.). Kirjaaja harmitsee, millainen tieto on tarpeellista ja riittävää. Lapsen asiakasasiakirjaan kirjataan vain lasta koskevia tietoja. Muuta henkilöä koskevia tietoja kirjataan vain, jos ne ovat edellä mainitulla tavalla tarpeellisia. On tärkeää, että lasta koskeviin asiakirjoihin kirjataan myös aikuisia koskevia asioita, kun ne vaikuttavat lapsen tilanteeseen ja erityisesti lapsen suojelun tarpeeseen.

Dokumentointia tehdessä on myös hyvä muistaa, että se on vaikuttamisen ja myös vallankäytön väline. Dokumentoinnin tulee perustua aina faktoihin. Asiakirjat laaditaan asiakkaiden elämäntilanteiden parantamisen tueksi. Kirjoittaminen on aina valintojen tekemistä, sillä kaikkea ei ole mahdollista eikä tarkoituksenmukaista kirjata. Dokumentoinnissa pyritään kirjoittamaan selkeää, ymmärrettävää ja asiallista kieltä. Lyhenteiden käyttöä on syytä välttää. Olennaista on kirjoittaa konkreettisia havaintoja, kysytyjä kysymyksiä ja niihin saatuja vastauksia, ääneen todettuja tulkintoja ja niihin saatuja vastauksia.

Asiakas on suositeltavaa ottaa mukaan dokumentoinnin prosessiin. Asiakkaalle, myös lapselle, on hyvä kertoa kirjaamisesta. Lapsen voi ottaa mukaan kirjaamiseen esimerkiksi siten, että kirjoitetaan asioista, joista on yhdessä sovittu tai keskusteltu tai jotka muuten on tärkeää selvittää tai kuvata. Lapsen ääni on hyvä merkitä näkyviin kirjaamalla esimerkiksi lapsen omat näkemykset perheväkivaltakokemuksista.

Lapsen asiakastietojen säilytys ja luovuttaminen

Turvakodit, kuten kaikki muut Suomen sosiaalipalveluiden tuottajat, siirtyvät vaiheittain tallentamaan ja säilyttämään kaikki asiakirjat valtakunnalliseen tietojärjestelmään, Sosiaalihuollon asiakastiedon arkistoon (Kanta-arkisto). Asiakastietojen dokumentoinnin ja käsittelyn yhteiset toimintamallit edistävät hyvää hallintoa sekä asiakkaan ja ammattilaisen oikeusturvaa ja parantavat palvelujen laatua ja niiden tuloksellisuutta. Yhteiset asiakasasiakirjojen tietosisällöt ja -rakenteet ovat osa valtakunnallisen asiakastiedon arkiston käyttöönottoon valmistautumista ja varsinaista käyttöönottoa. Kanta-arkistossa olevat turvakotipalvelua koskevat asiakastiedot eivät ole asiakkaan itsensä tai lapsen huoltajan luettavissa Omakanta-palvelussa.

Turvakotiin tulevat tietopyynnöt voivat olla tietosuojasetuksen mukaisia henkilötietojen tarkastamista koskevia pyyntöjä tai julkisuuslain mukaisia asiakirjapyyntöjä. Turvakodilla on velvollisuus luovuttaa pyydetty asiakirjat myös tietyille viranomaisille: sosiaalihuollon viranomaiselle (asiakaslaki 20 §), poliisille, syyttäjälle ja tuomioistuimelle (asiakaslaki 18.2 § ja poliisille poliisilain 4 luvun perusteella),

tutkimusyksikön käyttöön (laki lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä 4 § 1 mom.). Lausuntoja turvakotityöskentelystä annetaan vain sosiaaliviranomaisten kirjallisen pyynnön perusteella (asiakaslaki 20.1 §, lastensuojelulaki 41.2 §). Muut viranomaistahoilta tulevat tieto- ja lausuntopyynnöt arvioidaan erikseen.

Turvakodin asiakkaalla on oikeus pyynnöstä nähdä ja tarkastaa kaikki häntä koskevat tiedot EU:n tietosuoja-asetuksen artiklojen 13 ja 15 mukaisesti. Tiedon siitä, miten ja mitä varten asiakastietoja käsitellään, on oltava helposti saatavilla, ja sen pitää olla ymmärrettävää ja selkeästi muotoiltua. Asianosaisen oikeudesta tiedonsaantiin säädetään puolestaan julkisuuslain 11 §:ssä ja oikeudesta saada tieto itseä koskevasta asiakirjasta julkisuuslain 12 §:ssä. Vaikka turvakoti olisi yksityisen toimijan ylläpitämä, sovelletaan näitä julkisuuslain pykäläiä asiakaslain 11 §:n mukaisesti.

Huoltajalla on pääsääntöisesti oikeus saada lasta koskevaa tietoa. Huoltajan pyytäessä lastaan koskevia asiakirjoja on huoltosuhteesta aina varmistuttava ennen asiakirjojen luovutusta. Huoltaja voi vahvistaa huoltosuhteensa esimerkiksi esittämällä otteen väestötietojärjestelmästä, hyvinvointialueen vahvistaman lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan sopimuksen tai tuomioistuimen päätöksen. Lasta koskevat asiakirjat luovutetaan pyynnöstä huoltajille, paitsi silloin kun se on lapsen edun vastaista (julkisuuslaki 11 § 2 mom., 1. kohta). Tietosuoja-asetuksen mukaista rekisteröidyn tarkastusoikeutta voidaan rajoittaa esimerkiksi silloin, kun lapsen terveydelle tai hoidolle tai lapsen tai muun henkilön oikeuksille saattaisi aiheutua vakavaa vaaraa (tietosuoja-asetuksen 34.1 §, 2. kohta). Lapsi itse voi myös kieltää hänen ikänsä ja kehitystasonsa sekä asian laatu huomioiden asiakirjojen luovuttamisen painavasta syystä huoltajalleen, jollei se ole selvästi alaikäisen edun vastaista (asiakaslaki 11 § 3 mom.). Jos ammattihenkilö päättää edellä mainituista syistä olla luovuttamatta lasta koskevia tietoja osittain tai kokonaan, on tehtävä kielteinen päätös. Turvakotien käytössä olevassa THL:n ylläpitämässä yhteistyötilassa on ajantasainen ohjeistus tietojen luovuttamiseen sekä kielteisen luovutuspäätöksen tekoon. Asiakirjojen luovuttamista koskevat tiedot kirjataan asiakastietojärjestelmään.

Lakisääteisten ilmoitusten tekeminen ja erityistilanteet

On tavallista, että väkivalta paljastuu lapsen kertoessa siitä spontaanisti tutulle, turvalliselle aikuiselle. Tämä aikuinen voi olla myös turvakodin työntekijä. Jotkut lapset tuovat kokemuksensa esiin itsenäisesti, mutta ammattilaisten on uskallettava myös kysyä lapsiin kohdistuvasta väkivallasta. Turvakodin työntekijällä on lakisääteisiä velvollisuuksia ilmoittaa asiakkaiden tilanteista tietyille viranomaisille; velvollisuudet on aikuis- ja lapsiasiakkaiden kohdalta kuvattu turvakotien sisäiseen käyttöön tarkoitettussa asiakasprosessiohjeistuksessa. Tässä suosituksessa avaamme tarkemmin turvakodin työntekijän työhön liittyviä lakisääteisiä ilmoitusvelvollisuuksia lasten kanssa tehtävän työn näkökulmasta. Liitteenä on koonti turvakodista tehtävistä ilmoituksista (liite 2).

Turvakodista tehtävät ilmoitukset voivat hämmentää turvakotiin tullutta perhettä. Tällöin on hyvä tukea perhettä ja kertoa, mitä ilmoituksista seuraa, kuten se, että lastensuojeluilmoituksen tekeminen käynnistää palvelutarpeen arvioinnin perhesosiaalityössä tai lastensuojelun asiakassuunnitelman tarkistamisen.

Lastensuojeluilmoitus

Turvakodin työntekijät ovat velvollisia salassapitosäännösten estämättä ja viipymättä ilmoittamaan hyvinvointialueen sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen mahdollisesti edellyttävät lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Ilmoitusta ei voi tehdä anonyymisti, eikä ilmoituksen tekoa voi delegoida toiselle henkilölle, vaan sen tekee se työntekijä, joka on havainnut ilmoituksen tekemisen tarpeen.

Lastensuojeluilmoitus tehdään aina, kun lapsi saapuu turvakotiin (katso myös kohta Yhteydenotto sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi). Lähtökohtaisesti lapsen altistuminen väkivallalle on lastensuojeluasia. Lastensuojeluilmoitus tulee tehdä myös muista kuin turvakodissa olevista lapsista, ellei työntekijällä ole sellaista tietoa, jonka perusteella ilmoituksen tekeminen on ilmeisen tarpeetonta.

Turvakotiin tultaessa tehtävästä lastensuojeluilmoituksesta kerrotaan aina turvakotiin tulevalle huoltajalle sekä lapselle tämän iästä ja kehitystasosta riippuen. Turvakotijakson aikana voi tulla ilmi asioita, joiden vuoksi täytyy tehdä uusi lastensuojeluilmoitus. Lapsen ja turvakodissa olevan huoltajan kanssa on hyvä keskustella lastensuojeluilmoituksesta ja ilmoituksen syystä mahdollisuuksien mukaan jo etukäteen, pois lukien tietyt erityistilanteet. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi silloin, jos epäillään lapsen joutuneen pahoinpitelyn tai seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Tällöin tulee ottaa yhteyttä poliisiin, lastensuojeluun tai virka-ajan ulkopuolella sosiaalipäivystykseen ilman, että työntekijä kertoo ilmoituksista huoltajalle ja tilanteen mukaan myös lapselle. Neuvoa lastensuojelusta tai poliisilta voi kysyä kertomatta lapsen henkilöllisyyttä.

Lastensuojeluilmoituksen voi tehdä puhelimitse tai kirjallisesti. Kiireellisessä tilanteessa ilmoitus tulee tehdä puhelimitse. Turvakodin asiakasrekisteriin kirjataan, että lastensuojeluilmoitus on tehty, sekä merkitään ilmoituksen keskeinen sisältö sekä päivämäärä. Varsinainen lastensuojeluilmoitus tallentuu hyvinvointialueen lastensuojelurekisteriin.

Lapsen kohdistuneesta rikosepäilystä ilmoitus poliisille

Jos lapsen epäillään joutuneen pahoinpitelyn tai seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, on lastensuojeluilmoituksen lisäksi tehtävä ilmoitus poliisille. Ilmoitusvelvollisuus on sillä henkilöllä, jonka tietoon väkivalta- tai seksuaalirikosepäily on tullut. Ilmoituksen tekemistä ei saa delegoida toiselle työntekijälle. Ilmoituskynnyksen tulee olla matala. Tilanteen arvioiminen voi toisinaan olla haastavaa, epäselvissä tilanteissa tulee konsultoida poliisia. Ilmoituksenteon kiireellisyyteen vaikuttaa se, onko lapsi joutunut väkivallan kohteeksi aivan äskettäin vai onko tapahtuneesta jo kulunut pidempi aika. Ilmoitus poliisille tehdään kirjallisesti lapsiin

kohdistuneiden rikosepäilyjen ilmoituslomakkeella tai poliisin sähköisessä ilmoitusjärjestelmässä, kiireellisessä tilanteessa soittamalla.

Turvakodin asiakirjoihin kirjataan tieto siitä, että epäilystä on tehty ilmoitus poliisille. Varsinainen ilmoitus lapseen kohdistuneesta rikosepäilystä tallentuu poliisin rekisteriin. Asiakirjajärjestelmään tehtävästä kirjauksesta tulee näkyä epäilyn syntymiseen johtaneet tekijät sekä mahdolliset lapsen kanssa käydyt keskustelut. Jos lapsi kertoo kaltoinkohtelusta itse, hänelle esitetyt kysymykset kirjataan mahdollisimman pian ja sanatarkasti.

Silloinkin, kun lapsessa havaitaan väkivaltaan viittavia vammoja, ilmoitus tehdään poliisille. Poliisi huolehtii siitä, että lapselle tehdään somaattiset tutkimukset terveydenhuollon yksikössä. Muun kuin poliisin ja terveydenhuollon edustajan ei tule kuvata vammoja tai nauhoittaa lapsen puhetta.

Yhteydenotto sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi

Velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus voidaan korvata yhdessä lapsen tai hänen vanhempansa kanssa tehdyllä yhteydenotolla sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi. Jos ilmoitusvelvollinen henkilö on ottanut yhteyttä sosiaalihuoltoon, hänen ei samojen syiden perusteella tarvitse tehdä erikseen lastensuojeluilmoitusta. Jos yhteydenottoa ei kuitenkaan ole mahdollista tai tarkoituksenmukaista tehdä yhdessä, on ilmoitusvelvollisen tehtävä lastensuojeluilmoitus. Lastensuojeluilmoitus tehdään viipymättä myös silloin, jos asianosaiset eivät suostu yhteydenottoon ja lastensuojelulain 25 §:n kriteerit täyttyvät. Lastensuojeluasian vireille laittamisessa on aina pyrittävä yhteistyöhön lapsen ja vanhempien kanssa. Taustalla on ajatus, että lapsen ja hänen vanhempiensa kanssa yhteisymmärryksessä tehty yhteydenotto turvaa paremmin yhteistyötä jatkossakin ja siten palvelujen jatkuvuutta. Sekä lastensuojeluilmoitus että yhteydenotto sosiaalihuollon tuen tarpeen arvioimiseksi käynnistävät sosiaalihuollossa palvelutarpeen arvioinnin, jos asiakkaalla ei vielä ole sosiaalihuollon asiakkuutta.

Ennakollinen lastensuojeluilmoitus

Turvakodin työntekijöiden on tehtävä raskaana olevasta henkilöstä salassapitosäännösten estämättä ennakollinen lastensuojeluilmoitus, jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsi tulee tarvitsemaan lastensuojelun tukitoimia välittömästi syntymänsä jälkeen.

Lapsen tuleminen yksin turvakotiin

Turvakotiin voi tulla myös alaikäinen nuori ilman vanhempiaan. Tällöin on välittömästi ja viipymättä tehtävä lastensuojeluilmoitus ja lastensuojelun sosiaalityöntekijän tulee heti arvioida hänen tilanteensa. Lapsi ei voi olla turvakodissa nimettömänä. Mikäli asuminen huoltajan luona vaarantaa lapsen kasvun ja kehityksen, täytyy lastensuojelun sosiaalityöntekijän arvioida asumisen järjestämistä.

Alaikäisen, yksin tulleen asiakkaan mahdollisuutta jäädä turvakotiin arvioidaan turvakodin asiakkuuskriteerien mukaisesti yhteistyössä turvakodin ja lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa. Turvakoti ei pääsääntöisesti voi olla lastensuojelulain 50 §:n mukainen sijaishuoltopaikka, mutta kategorista kieltoa sijoittaa lapsi yksin turvakotiin ei ole. Lapsen sijoittaminen turvakotiin ei voi paikata hyvinvointialueen puuttuvia palvelurakenteita. Käytännössä turvakotiin yksin tullut lapsi voi olla esimerkiksi 17-vuotias, itsenäisesti, parisuhde- tai lapsensa kanssa asuva nuori, joka on pari- tai seurustelusuhteessaan joutunut kokemaan lähisuhdeväkivaltaa tai sen uhkaa. Lähtökohtaisesti turvakotiin yksin tullut nuori on turvakodissa ilman sijoituspäätöstä huoltajiensa suostumuksella.

Materiaalivinkit

- [Lapsen oma kirjat](#)
- [Tunne- ja turvataitoja lapsille](#)
- [Turvataitoja nuorille](#)

Lähteet

- Bildjuschkin, K., Ewalds H., Hietamäki J., Kettunen H., Koivula T., Mäkelä J., Nipuli S., October M., Peltonen J., Siukola R. (2020) Väkivaltakäsitteiden sanasto. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Crandall A.A., Miller J.R., Cheung A., Novilla L. K., Glade R., Novilla, M., Lelinneth, B., Magnusson B.M., Leavitt B. L., Barnes M.D., Hanson C. L. (2019) ACEs and counter-ACEs: How positive and negative childhood experiences influence adult health. *Child Abuse & Neglect* 10/2019.
- Ewalds H., Karjalainen R., Peltonen J. (2019) Turvakotipalveluiden kansalliset laatusuositukset. Ohjaus nro 5/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D.F., Spitz, A.M. et al. (1998) Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults. The Adverse Childhood Experiences (ACE) study. *Am J Prev Med* 14: 245–258.
- Helton, J.J., Cross, T. P. (2011) The relationship of child functioning to parental physical assault: linear and curvilinear models. *Child Maltreatment* 16(2), 126–136.
- Holma, T. (2009) LapsiARVI-kriteerit – perusvaatimukset lastensuojelupalvelujen laadulle. Opas laadun arviointiin ja kehittämiseen. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Hyvärinen, S. (2017) Piiskasta jäähyenkkiin – Suomalaisen kasvatusasenteet ja kuritusväkivallan käyttö 2017. Helsinki: Lastensuojelun keskusliiton verkkojulkaisu 2/2017. <https://www.lskl.fi/julkaisut/piiskasta-jaahyypenkkiin/>
- Jones L., Bellis M. A., Wood S., Hughes K., McCoy E., Eckley L., Bates G., Mikton C., Shakespeare T., Officer A. (2012) Prevalence and risk of violence against children with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies. *Lancet* 380(9845), 899–907.
- Koivula T. (2019) Erityistä tukea tarvitseviin lapsiin kohdistuva väkivalta ja kiusaaminen. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Korpilahti U. (toim.) (2019) Väkivallaton lapsuus 2020–2025 – toimeenpano ja viestintä. Raportteja ja muistioita 2021:17. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Kouluterveyskysely 2021. Helsinki. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely>
- Lastensuojelun keskusliitto (2021) Kovemmin käsin – suomalaisten kasvatusasenteet ja kuritusväkivallan käyttö 2021. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 7/2021.
- Nurmi, T. (2021) Nuorten kanssa työskentelyn kehittäminen turvakodissa. Opinnäytetyö. Metropolia.
- Rantanen H., Paavilainen E., Flinck A., Lettoniemi J., Siiki M. (2022) Perheessä tapahtuvan lapsen kaltoinkohtelun riskiohjauksen tunnistaminen. Verkkojulkaisu 3/2022. Helsinki: Hoitotyön Tutkimussäätiö. <https://www.hotus.fi/wp-content/uploads/2022/03/kaltoinkohtelu-hs.pdf>
- Sacks V., Murphey D. (2018) The prevalence of adverse childhood experiences, nationally, by state, and by race or ethnicity. *Child Trends* 12/2018.
- Salokangas R. K. R. (2020) Childhood adversities and mental ill health: Studies on associations between reported childhood adverse and trauma experiences and adult perceived attitudes of others, mental disorders and suicidality. Turun yliopiston julkaisu – *Annales Universitatis Turkuensis, Ser. B: Humaniora* 523.
- Sethi D., Bellis M., Hughes K., Gilbert R., Mitis F., Galea G. (ed). 2013. European report on preventing child maltreatment.
- Lastensuojelun laatusuositus (2019). Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisuja 2019:8. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö ja Suomen Kuntaliitto.
- Turvakotilaki (2014/1354) Laki valtion varoista maksettavasta korvauksesta turvakotipalvelun tuottajalle 30.12.2014/1354. Finlex.
- World Health Organization (WHO) (2016). INSPIRE: Seven strategies for ending violence against children.

Liitteet

LIITE 1

Huomioitavia asioita lapsen kanssa työskentelyssä

- Lapsen kanssa työskentelyllä tarkoitetaan lapsen huomioimista kaikessa työssä, jota turvakodissa tehdään, ja lapsen kohtaamista turvakodin arjessa.
- Lapselle tulee nimetä työntekijä ja pyrkiä siihen, että kyseinen työntekijä pitäisi lapsen tapaamiset.
- Kerro lapselle yhdessä hänen turvakotiin tulleen huoltajansa kanssa, että hänellä on lupa puhua asioista turvakodin työntekijöille.
- Hae alusta asti aktiivisesti kontaktia lapseen ja osoita kiinnostusta häntä kohtaan. Tämä voi helpottaa kiinnittymistä turvakotiin.
- Muista, että tutustumisen on tapahduttava lapsen ehdoilla ja tahdilla. Kaikessa on toimittava lapsen iän ja kehitystason mukaan.
- Työntekijän pitää valmistautua lapsen kanssa järjestettäviin tapaamisiin. Lapsen kanssa voi ennen tapaamista pohtia yhdessä, mitä tehdään, ja lähteä hänen kiinnostuksensa kohteista liikkeelle.
- Luovuus ja leikki ovat lapselle ominaisia tapoja toimia. Kiva yhdessä tekeminen on tärkeää! Käytä rohkeasti kuhunkin tilanteeseen sopivia menetelmiä.
- Varmista, että tapaamiset ovat turvallisia, kiireettömiä ja rauhallisia. Yhdessä sovitut säännöt tuovat turvallisen ilmapiirin.
- Muista, että lasta ei tule pakottaa tai painostaa puhumaan. Jokaisella lapsella tulee olla mahdollisuus ilmaista itseään itselleen luontevilla tavoilla.
- Lasta ei saa jättää yksin vaikeiden kokemusten kanssa. Kerro lapselle, että on muitakin, joilla on ollut samankaltaisia kokemuksia, ja että kaikenlaiset tunteet ovat sallittuja.
- Kerro lapselle, että väkivalta on väärin.
- Tuo esille lasta ja molempia huoltajia kunnioittava asenne.
- Kerro lapselle, ikätaso huomioiden, tietojen kirjaamisesta asiakastietojärjestelmään ja mahdollisten ilmoitusten tekemisestä. Lapsen kanssa pitää keskustella siitä, mitä kirjataan ja mitä kerrotaan vanhemmalle tai viranomaisille.
- Vanhemmuustyö ja turvakodissa olevan perheen kanssa työskentely tukevat lasta.

(Lähde: mukailten Tiina Nurmi 2021 sekä mukailten Tulensalo, Kalliomeri & Laimio 2021)

LIITE 2

Lasten ja nuorten tulokeskustelu

Turvakodissa lasten kanssa työskentely on yksilöllistä ja riippuu iästä ja tilanteesta. Tämä koskee turvakodin työskentelyn kaikkia vaiheita. Osa lapsista voi tarvita enemmän tutustumisaikaa kuin toiset tunteakseen olonsa turvalliseksi.

Ensimmäisessä keskustelussa on tärkeää kertoa lapselle, että turvakodissa saa kertoa omista huolistaan ja ajatuksistaan. Lapsen on tärkeä saada turvakodissa olevalta vanhemmaltaan lupa perheen asioista puhumiseen. Lapselle on hyvä kertoa, että hänen ei tarvitse huolehtia aikuisten asioista eikä hän ole tehnyt mitään väärää. Turvakotiin on tultu, jotta perhe saa apua.

Turvakotijakson alkuvaiheessa suurin osa lapsen perustiedoista saadaan turvakotiin tulleelta huoltajalta. Kuitenkin jokainen lapsi tulee kohdata itsenäisenä asiakkaana heti turvakotijakson alusta lähtien ja varmistaa, että jokainen lapsi tulee huomioiduksi hänen tarvitsemallaan tavalla.

Lapsi saa ilmaista näkemyksensä ja toiveensa, ja työskentelyssä lapsen kanssa käytetään hänen ikäänsä ja tilanteeseensa soveltuvia menetelmiä (esim. leikit, havainnointi ja pelit). Lisäksi lapselle annetaan tietoa turvakodista hänelle sopivin tavoin. Tarvittaessa lapsiasiakkaiden kanssa käytetään työskennellessä tulkkia.

Turvakotijakson alkaessa ensimmäisen vuorokauden aikana lapsen kanssa käydään läpi seuraavat asiat:

- Kerrotaan turvakodista ja sen käytännöistä
 - turvakodissa on muitakin ihmisiä (henkilökuntaa, muita asiakkaita, mahdollisesti muita toimijoita)
 - henkilökunta on aina paikalla ja sille saa puhua koska vaan
 - turvakodissa voi tehdä samoja asioita kuin kotona: leikkiä, pelata, ulkoilla, syödä ja nukkua
 - turvakodissa on päivärytmi ja tietyt toimintatavat (esim. kerrotaan turvallisuuskäytännöistä kuten ovien avaamisesta)
 - lapsi saa turvakodissa omaohjaajan; kerrotaan, mitä se tarkoittaa.
- Varmistetaan (yhteistyössä huoltajan kanssa), että lapsi tietää, miksi hän ja huoltaja ovat saapuneet turvakotiin.
- Esitellään turvakodin tilat.
- Selvitetään, onko lapsella asioita, joista hän haluaa puhua tai kysyä saman tien.

LIITE 3

Turvakodista tehtäviä ilmoituksia

Lakisääteiset ilmoitusvelvollisuudet turvakodissa

Lastensuojelulaki 25 § ja 25c §

- Laissa säädetään lastensuojeluilmoituksen ja ennakkollisen lastensuojeluilmoituksen tekemisestä. Lastensuojeluilmoitus on tehtävä viipymättä, jos lapsen hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttävät lastensuojelun tarpeen selvittämistä.
- Lisäksi on tehtävä ilmoitus poliisille, jos on syytä epäillä, että lapseen on kohdistunut seksuaalirikos tai henkeen tai terveyteen kohdistuva rikos, jonka enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta.
- Ilmoitus voidaan tehdä – salassapitosäännösten estämättä – myös yhdessä lapsen tai hänen vanhempansa kanssa sosiaalihuoltolain 35 §:n mukaisena yhteydenotona tuen tarpeen arvioimiseksi. Edellytyksenä on, että yhteydenotto tehdään viipymättä ja että ilmoitusvelvollinen henkilö ilmoittaa yhteydenottoon johtaneet syyt.
- Lisätietoja saa lastensuojelusta, sosiaalipäivystyksestä, poliisilta sekä Lastensuojelun käsikirjasta.

Sosiaalihuoltolaki 35 §

- Jos ammattilainen on tehtävässään saanut tietää henkilöstä, jonka sosiaalihuollon tarve on ilmeinen, hänen on ohjattava henkilö hakemaan sosiaalipalveluja. Vaihtoehtoisesti, jos henkilö antaa suostumuksensa, voi ottaa yhteyttä hyvinvointialueen sosiaalihuollosta vastaavaan viranomaiseen, jotta tuen tarve arvioitaisiin.
- Jos suostumusta ei saada ja henkilö on ilmeisen kykenemätön vastaamaan omasta huolenpidostaan, terveydestään tai turvallisuudestaan tai lapsen etu sitä välttämättä vaatii, ammattilaisen on tehtävä ilmoitus sosiaalihuollon tarpeesta salassapitosäännösten estämättä viipymättä.
- Lastensuojeluilmoituksen ja ennakkollisen lastensuojeluilmoituksen tekemisestä säädetään lastensuojelulain pykälissä 25 ja 25c. Jos ilmoitusvelvollinen henkilö on ottanut viipymättä yhteyttä sosiaalihuollosta vastaavaan viranomaiseen siten kuin 1–3 momentissa säädetään ja ilmoittanut yhteydenoton syyt, ei samojen tietojen perusteella tarvitse tehdä lastensuojeluilmoitusta.

Rikoslaki 15 luku, 10 §

- Jokaisen, joka saa tietää suunnitteilla olevasta törkeästä rikoksesta, joka olisi vielä estettävissä, on ilmoitettava asiasta viranomaiselle tai sille, jota vaara uhkaa.